

Strazbur, 20.01.2010.

ECRML (2010) 1

EVROPSKA POVELJA O REGIONALNIM ILI MANJINSKIM JEZICIMA

**PRIMJENA POVELJE U
CRNOJ GORI**

1. izvještajni krug

- A. Izvještaj Komiteta eksperata o Povelji**
- B. Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope o primjeni Povelje od strane Crne Gore**

Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima predviđa kontrolni mehanizam za ocjenu primjene Povelje u državi ugovornici izradom Preporuka, da bi se, ako je neophodno, poboljšali njeno zakonodavstvo, politika i praksa. Centralni element ovog postupka je Komitet eksperata, osnovan u skladu sa članom 17 Povelje. Njegova osnovna svrha je da podnese izvještaj Komitetu ministara o ocjeni kako neka ugovorna strana poštuje svoje obaveze, da razmotri stvarno stanje regionalnih ili manjinskih jezika u državi, u oblastima gdje je to potrebno, podstakne tu državu da postepeno postigne viši nivo poštovanja Povelje.

Kako bi se olakšao ovaj zadatak, Komitet ministara je usvojio, u skladu sa članom 15.1, skicu za izradu periodičnih izvještaja koje država mora da dostavi Generalnom sekretaru. Država o kojoj je riječ treba da se postara da izvještaj bude dostupan javnosti. U tom izvještaju zahtjeva se od države da dostavi pregled konkretne primjene Povelje, opšte politike prema jezicima zaštićenim u skladu sa Poglavljem II Povelje i preciznije, sve mjere koje su preduzete u primjeni odredbi izabranih za svaki jezik zaštićen Poglavljem III Povelje. Prema tome, prvi zadatak Komiteta je da razmotri informacije sadržane u periodičnom izvještaju za sve relevantne regionalne ili manjinske jezike na teritoriji države o kojoj je riječ.

Uloga Komiteta eksperata je da ocjeni postojeća zakonska akta, propise i stvarnu praksu koji se primjenjuju u svakoj državi za regionalne ili manjinske jezike. On je u skladu sa tim utvrdio svoj način rada. Komitet eksperata prikuplja informacije od odgovarajućih organa i od nezavisnih izvora u toj državi, kako bi pokušao da dobije objektivan i ispravan pregled stvarnog stanja jezika. Poslije preliminarnog razmatranja prvobitnog periodičnog izvještaja, Komitet eksperata državi koja je u pitanju dostavlja, ako je neophodno, određeni broj pitanja kako bi dobio dodatne informacije o onim pitanjima koja on smatra nedovoljno obrađenim u samom izvještaju. Poslije ovog postupka u pisanoj formi, obično slijedi posjeta delegacije Komiteta eksperata državi o kojoj je riječ. Za vrijeme ove posjete delegacija se susreće sa tijelima i udruženjima čiji je rad usko vezan za upotrebu jezika na koje se odnosi Konvencija i konsultuje organe o pitanjima na koja je skrenuta pažnja. Ovaj proces prikupljanja informacija ima za cilj da omogući Komitetu eksperata da efikasnije procjeni primjenu Povelje u državi o kojoj je riječ.

Pošto se ovaj postupak završi, Komitet eksperata donosi sopstveni izvještaj. Ovaj izvještaj se podnosi Komitetu ministara, zajedno sa predlozima za preporuke koje on može odlučiti da uputi jednoj ili više ugovornih stranaka ukoliko je to potrebno.

Sadržaj

A.	Izvjestaj Komiteta eksperata o primjeni Povelje u Crnoj Gori.....	4
	Poglavlje 1 Informacije opšteg karaktera i preliminarna pitanja.....	4
	1.1 Ratifikacija Povelje od strane Crne Gore	4
	1.2. Rad Komiteta eksperata	4
	1.3. Predstavljanje stanja regionalnih ili manjinskih jezika u Crnoj Gori	5
	1.4. Opšti pravni okvir	6
	1.5. Opšta pitanja pokrenuta procjenom izvještaja.....	6
	Poglavlje 2 Ocjena Komiteta eksperata u vezi sa primjenom Povelje	9
	2.1. Ocjena u vezi sa Dijelom II Povelje	9
	2.2. Ocijena u vezi sa Dijelom III Povelje	14
	2. 2. 1. <i>Albanski</i>	14
	2. 2. 2. <i>Romski</i>	29
	Poglavlje 3 Zaključci	42
	Prilog 1: Instrument ratifikacije.....	44
	Prilog 2: Komentari vlasti Crne Gore.....	45
B.	Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope o primjeni Povelje od strane Crne Gore	48

A. Izvjestaj Komiteta eksperata o primjeni Povelje u Crnoj Gori

usvojen od strane Komiteta eksperata 10. septembra 2009.
i predstavljen Komitetu ministara Savjeta Evrope
u skladu sa članom 16 Povelje

Poglavlje 1 Informacije opšteg karaktera i preliminarna pitanja

1.1 Ratifikacija Povelje od strane Crne Gore

1. Srbija i Crna Gora su 22. marta 2005. godine potpisale Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima (u daljem tekstu: Povelja). Skupština Srbije i Crne Gore je 21. decembra 2005. godine usvojila Zakon o ratifikaciji Povelje. Nakon ratifikacije povelje od strane predsjednika Srbije i Crne Gore, u skladu sa članom 18 Povelje, instrument ratifikacije Srbije i Crne Gore je deponovan 15. februara 2006. godine kod generalnog sekretara Savjeta Evrope.
2. Posle proglašenja svoje nezavisnost u odnosu na Državnu zajednicu 3. juna 2006. godine, Crna Gora je uputila generalnom sekretaru pismo kojim izjavljuje da da prihvata sukcesiju na sporazume, i izjavljuje da će « poštovati i i sprovoditi sve Konvencije i Protokole Savjeta Evrope koje je Državna zajednica Srbija i Crna Gora potpisala i ratifikovala do tada». Nakon toga, na svom 967. sastanku, delegati su se upoznali sa ovom deklaracijom i saglasili da prihvate Crnu Goru kao potpisnicu ili ugovornu stranu konvencija i protokola koje je potpisala ili ratifikovala Srbija i Crna Gora (uključujući i Povelju). Instrument ratifikacije je aktuelizovan pismom Ministarstva inostranih poslova Crne Gore od 13. oktobra 2006. godine. Povelja je stupila na snagu za Crnu Goru 6. juna 2006. godine. U Crnoj Gori međunarodno pravo ima primat nad domaćim pravom u slučaju da se prvo razlikuje od drugog .
3. Instrument ratifikacije se nalazi u Aneksu I ovog izvještaja. Crnogorske vlasti u njemu izjavljuju da se Povelja primjenjuje na albanski i na romski jezik.
4. Član 15.1 Povelje, zahtjeva od država ugovornica da dostave svoj prvi izvještaj u toku godine koja slijedi nakon stupanja na snagu Povelje za ugovornu stranu na koju se to odnosi. Crnogorske vlasti su podnijele svoj prvi periodični izvještaj generalnom sekretaru Savjeta Evrope 16. jula 2007. godine. Međutim, crnogorski član Komiteta eksperata nije određen do 2009. godine.
5. Komitet eksperata nije bio informisan da li su crnogorske vlasti učinile dostupnim javosti svoj prvi periodični izvještaj. Prema predstavnicima govornika regionalnih ili manjinskih jezika, lokalne zajednice i govornici nijesu bili u potpunosti informisani o svojim pravima i dužnostima koje proističu iz Povelje.

1.2. Rad Komiteta eksperata

6. Nakon imenovanja crnogorskog eksperta, Komitet eksperata je obavio preliminarni pregled izvještaja. Sastavljen je upitnik i upućen crnogorskim vlastima. Jedna Delegacija Komiteta eksperata obavila je posjetu Crnoj Gori u junu 2009. godine. Održani su sastanci u Ulcinju i Podgorici sa predstavnicima govornika albanskog i romskog jezika, kao i sa nevladinim organizacijama, novinarima i predstavnicima prosvetne struke, a organizovane su i posjete osnovnim školama. Komitet eksperata takođe se susreo sa predstavnicima lokalne i centralne administracije.
7. Komitet eksperata je dobio komentare i dodatne informacije od strane predstavnika govornika. Ove informacije bile su od koristi u procjeni primjene Povelje i Komitet eksperata želi da im zahvali na njihovom aktivnom doprinosu i učešću u monitoringu.

8. U skladu sa članom 16 stav 4 Povelje, Komitet eksperata je načinio spisak opštih prijedloga za pripremu preporuka, koje bi Komitet ministara mogao da uputi Crnoj Gori. Pored toga, u tekstu izvještaja, Komitet eksperata je, gdje je bilo potrebno, dao detaljne napomene i preporučuje crnogorskim vlastima da ih uzmu u obzir pri definisanju svoje politike prema regionalnim ili manjinskim jezicima.
9. Ovaj izvještaj se oslanja na preovlađujuću političku i pravnu situaciju u trenutku stupanja na snagu Povelje u Crnoj Gori (6. jun 2006.), na informacije koje je pružila Vlada Crne Gore u svom prvom periodičnom izvještaju Savjetu Evrope (16. jul 2007.) i na informacije koje je Komitet eksperata dobio tokom posjete (jun 2009.), kao što je ranije naznačeno. Komitet eksperata je usvojio ovaj izvještaj 10. septembra 2009.

1.3. Predstavljanje stanja regionalnih ili manjinskih jezika u Crnoj Gori

10. Crnogorske vlasti nijesu pružile nikakvu cjelovitu informaciju o opštem lingvističkom stanju u Crnoj Gori u svom prvom periodičnom izvještaju. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije, uključujući opšte statističke podatke, u sljedećem periodičnom izvještaju.

Albanski

11. U popisu iz 2003. godine, 32 603 osobe izjavile su da je albanski njihov maternji jezik. Veći dio govornika živi u opštinama Ulcinj (15 083 govornika = 72,14% ukupnog stanovništva opštine Ulcinj), Podgorica (9 647 = 5,5%)¹, Bar (3 505 = 7,61%), Plav (2 693 = 19,7%) i Rožaje (927 = 4,44%).

Romski

12. U popisu iz 2003. godine, 2 062. osobe izjavile su da je romski njihov maternji jezik. Većina govornika živi u Podgorici (1 592). Međutim, prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan da je jedna druga anketa obavljena 2009. godine od strane zvaničnog zavoda za statistiku Monstat i da se u skladu sa njom oko 11 000 osoba izjašnjavaju kao Romi (u poređenju sa brojem od 2 601 Roma u popisu iz 2003. godine), što se prema predstavnicima govornika romskog jezika čini tačnije i u pogledu broja govornika.

Posebna pitanja koja se tiču srpskog, bosanskog i hrvatskog

13. Ustav iz 1992. godine zamjenjen je Ustavom Crne Gore 22. oktobra 2007. godine: Član 13 glasi:

«Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Čirilično i latinično pismo su ravnopravni. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik.»

14. U svom prvom periodičnom izvještaju (strana 3), podnijetom prije usvajanja novog Ustava, vlasti izjavljuju da su tokom procesa ratifikacije bosanski i hrvatski jezik izostavljeni iz spiska jezika Poglavlja III. Vlasti navode dalje u svom izvještaju da ne negiraju postojanje ovih jezika u Crnoj Gori i da bi oni mogli biti dodati kasnije, u skladu sa članom 3.2. Povelje.
15. Komitet eksperata podvlači, međutim, da se član 3.2 odnosi na službene jezike (čija je upotreba manje rasprostranjena) države na koju se to odnosi, a ne na jezike «u službenoj upotrebi», koji se razlikuju u pogledu definicije i statusa.
16. S druge strane, prema članu 2.1 Povelje, svi regionalni ili manjinski jezici koje se govore na teritoriji države ugovornice, a koji odgovaraju definiciji sadržanoj u članu 1.a Povelje, automatski podliježu zaštiti u skladu sa Poglavljem II Povelje.
17. Pitanje koje se tada postavlja je da li bosanski i hrvatski, i – od kada je usvojen novi Ustav porglašavajući crnogorski za službeni jezik u Crnoj Gori – takođe i srpski, odgovaraju definiciji regionalnih ili manjinskih jezika.

¹ Komitet eksperata shvata da većina osoba koje govore albanski u Podgorici živi u Tuzima, gradskoj opštini Podgorice. Komitet eksperata međutim ne raspolaže nikakvom statistikom o broju osoba koje govore albanski u svakoj od gradskih opština u Podgorici.

18. U namjeri da precizira ovo pitanje, Komitet eksperata je pozvao tokom svoje posjete na licu mjesta predstavnike srpske, bošnjačke i hrvatske zajednice u Crnoj Gori na sastanak u Podgoricu. Iako su sve grupe prvobitno potvrdile svoje učešće, jedino su predstavnici bošnjačke zajednice prisustvovali sastanku. Komitet eksperata nije dobio nijedan pismeni komentar od strane preostale dvije zajednice, iako su one bile pozvane da to urade.
19. Predstavnici bošnjačke zajednice nijesu izrazili jasnu želju da bosanski jezik u Crnoj Gori u ovoj fazi koristi zaštitu u skladu sa Poveljom. Čini se da su Bošnjaci zadovoljni stepenom priznavanja i statusom koje daje Ustav, kao i činjenicom da obrazovni sistem daje značajno mjesto obrazovanju na bosanskom (kao i na srpskom i hrvatskom)². Najzad, zbog međusobne razumljivosti bosanskog i crnogorskog jezika, Bošnjaci smatraju da nije potrebna posebna zaštita u skladu sa Poveljom.
20. Bošnjački predstavnici su, međutim, mišljenja da bi većinsko stanovništvo trebalo da je upoznato i da je tolerantnije prema izrazima svojstvenim Bošnjacima.
21. Jedan zvanični predstavnik Ministarstva za ljudska i manjinska prava koga je Komitet eksperata sreo prilikom posjete objasnio je da je zbog međusobne razumljivosti bosanskog, hrvatskog, srpskog i crnogorskog koji se govore u Crnoj Gori, odlučeno da se oni ne uključe u regionalne ili manjinske jezike u skladu sa Poveljom. Ministarstvo će, međutim, moći da ponovo razmotri ovo pitanje ako dotične manjinske zajednice izraze želju da Crna Gora proširi ratifikaciju Povelje kako bi se obuhvatili bosanski, hrvatski i /ili srpski.
22. U svijetlu gore opisane situacije, Komitet eksperata je odlučio da se više ne bavi hrvatskim, srpskim i bosanskim u ovom izvještaju. To ne sprečava Komitet da se u kasnijim fazama vrati na ovo pitanje.

1.4. Opšti pravni okvir

23. Glavni pravni tekstovi koji se odnose na zaštitu regionalnih ili manjinskih jezika u Crnoj Gori su:
 - član 79 Ustava Crne Gore (oktobar 2007.)
 - Zakon o pravima i slobodama manjina («Zakon o manjinama») (maj 2006.)

1.5. Opšta pitanja pokrenuta procjenom izvještaja

24. Komitet eksperata je zadovoljan dobrom saradnjom koja je uspostavljena sa Crnom Gorom, posebno sa otvorenim dijalogom koji je vođen prilikom posjete. Komitet eksperata je, međutim, imao poteškoće da dobije dovoljan obim informacija prilikom ovog prvog ciklusa monitoringa, što je u slučaju Crne Gore ozbiljno omelo adekvatno sprovođenje evaluacije. Kao prvo, Komitet eksperata primjećuje da prvi periodični izvještaj sadrži malo informacija o opštoj primjeni Povelje, posebno kada se radi o romskom, a da potpuno nedostaju informacije za albanski i romski u pogledu primjene Dijela II Povelje. Takođe, Komitet primjećuje da izvještaju u određenoj mjeri nedostaje koherentnost. Pored toga, od podnošenja izvještaja u junu 2007. godine izvršene su brojne (zakonske) izmjene, od kojih neke imaju uticaj na manjinske ili regionalne jezike, kao na primjer usvajanje zakona ili amandmana na zakone i novi Ustav. Isto tako, Komitet eksperata nije dobio odgovore na pitanja postavljena crnogorskim vlastima u upitniku.

Teritorijalna primjena Povelje

25. Prilikom deponovanja instrumenta ratifikacije 15. februara 2006. godine, Srbija i Crna Gora je dala sljedeću izjavu: «U pogledu člana 1.b Povelje, Srbija i Crna Gora izjavljuje da se izraz «teritorija na

² Prema informacijama dobijenim prilikom posjete, književna djela bosanskih, hrvatskih i srpskih pisaca su uključena u opšti program u predmetu «Program za crnogorski, srpski, bosanski i hrvatski jezik». Pored toga, u skladu sa članom 22 Zakona o opštem obrazovanju, obrazovni kadar, roditelji i školske ustanove, u saradnji sa lokalnom zajednicom, mogu da slobodno kreiraju 20% programa. Taj dio programa može biti upotrebljen, između ostalog, za predavanja na regionalnim ili manjinskim jezicima ili za predavanje istorije, kulture, muzike, itd. koji su svojstveni regionalnom ili manjinskom jeziku. Vidjeti takođe paragrafe 75 i 200 ovdje dalje.

kojoj se koriste regionalni ili manjinski jezici» odnosi na oblasti u kojima su regionalni ili manjinski jezici u službenoj upotrebi u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom».

26. Prema članu 11 Zakona o manjinama, jezik manjine može biti u službenoj upotrebi u onim jedinicama lokalne samouprave u kojima osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama predstavljaju «većinu ili značajan dio stanovništva, prema rezultatima posljednjeg popisa». Zakon takođe precizira da se službena upotreba odnosi posebno na upotrebu jezika u pravosudnim, organima uprav i javnim organima, uključujući signalizaciju i topografska imena.
27. Tokom posjete, Komitet eksperata je stekao utisak da ne postoji jasna definicija za ono što predstavlja «značajan dio» stanovništva. Jedna opština se nezvanično raspitala u Ministarstvu pravde i prema toj informaciji minimum 5% čini stanovništva čini značajan dio. Međutim, prema drugoj informaciji koju je dobio Komitet eksperata, treba smatrati da je 15% značajan dio. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da preciziraju ovu tačku u svom sljedećem izvještaju.
28. Generalno gledano, Komitet eksperata smatra da pragovi u procentima mogu da spriječe primjenu Povelje na one regionalne ili manjinske jezike koji bi mogli da budu prisutni u dovoljnom broju u opštinama ili lokalitetima da bi se primjenile odredbe Povelje. Ova restrikcija posebno škodi primjeni članova 8, 9 i 10 Povelje. Još jedan problem se postavlja u Crnoj Gori, a to je da se pragovi izračunavaju u odnosu na broj osoba koje su se izjasnile kao članovi jedne nacionalne manjine na posljednjem popisu stanovništva. Takav postupak ne daje nužno precizne pokazatelje o broju govornika nekog regionalnog ili manjinskog jezika (vidjeti prvi izvještaj o evaluaciji u pogledu primjene Povelje u Češkoj Republici, ECRMIL (2009) 7, paragraf 46).
29. Pored toga, opština može da odluči na sopstvenu inicijativu da jedan regionalni ili manjinski jezik treba da bude u službenoj upotrebi. Komitet eksperata je svjestan da statuti i proceduralna pravila relevantnih lokalnih samouprava treba da se usklade sa Zakonom o manjinama prije nego što bi jezik mogao da bude u službenoj upotrebu u praksi. Statuti detaljno propisuju stepen upotrebe regionalnog ili manjinskog jezika u opštini koja je u pitanju.
30. Prvi periodični izvještaj navodi da su govornici albanskog jezika u većini u opštinama Ulcinj i Tuzi i da su prisutni u značajnom broju u opštinama Plav, Rožaje i Bar. U prvom periodičnom izvještaju svih pet opština je pomenuto u skladu sa primjenom člana 8 Povelje, ali čini se da su samo tri opštine (Ulcinj, Tuzi i Plav) proglasile albanski kao jezik u službenoj upotrebi u svojim statutima. Pored toga, izvještaj navodi samo te tri opštine kada se radi o primjeni člana 10 Povelje. Komitetu eksperata nije dakle jasno da li je albanski takođe jezik u službenoj upotrebi u opštinama Bar i Rožaje.

Komitet eksperata podstiče cnogorske vlasti da preciziraju na koje se teritorije, kada se radi o albanskom jeziku, Povelja primjenjuje.

31. Kada se radi o romskom jeziku, većina Roma živi u Podgorici, drugi u Beranama, Nikšiću i Bijelom Polju. Romski nije u službenoj upotrebi ni u jednoj opštini u Crnoj Gori, ili zato što procjenat članova koji pripadaju romskoj zajednici nije dovoljno visok ili/i ni jedna opština nije odlučila da taj status dodijeli romskom. Štaviše, tokom posjete, više predstavnika različitih organizacija su skrenuli pažnju Komitetu eksperata na činjenicu da rezultati posljednjeg popisa iz 2003. godine ne odražavaju sadašnji broj Roma u Crnoj Gori (vidjeti stav 12 gore). Te dvije činjenice imaju ozbiljne implikacije kad je u pitanju domet primjene Poglavlja III Povelje u odnosu na romski.
32. Pored toga, Komitet eksperata smatra da je član 13 Ustava Crne Gore izvor problema, u mjeri u kojoj u principu može još više da ograniči odredbe Zakona o manjinama, kada se čita zajedno sa deklaracijom sadržanom u instrumentu ratifikacije o primjeni Poglavlja III na romski jezik. Deklaracija navodi da se pod teritorijom smatraju područja u kojima su regionalni ili manjinski jezici u službenoj upotrebi u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom. Ustav, međutim, ne navodi romski kao jezik u službenoj upotrebi.

Komitet eksperata podstiče crnogorske vlasti da identifikuju teritorije na kojima je romski zaštićen Poglavljem III Povelje

33. Najzad, Crna Gora je ratifikovala iste obaveze prema romskom kao i one koje se odnose na albanski u skladu sa Poglavljem III. Iako shvata da je to znak da crnogorske vlasti pridaju istu vrijednost svim regionalnim ili manjinskim jezicima, Komitet eksperata primjećuje međutim, da se situacija svakog jezika razlikuje i da bi Povelja trebalo da se primjenjuje «u skladu sa situacijom svakog jezika» (član 7.1). Takav pristup omogućava državama ugovornicama da prilagode svoje obaveze situaciji svakog jezika i da izbjegne da se na jezike koji su u relativno dobroj poziciji primjenjuje premalo broj odredbi i obratno (vidjeti prvi izvještaj procjene za Srbiju), ECRMIL (2009) 2, stav 33).

Poglavlje 2 Ocjena Komiteta eksperata u vezi sa primjenom Povelje

2.1. Ocjena u vezi sa Poglavljem II Povelje

Član 7 Ciljevi i načela

Stav 1

Po pitanju regionalnih ili manjinskih jezika, u okviru teritorija na kojima su ti jezici u upotrebi u skladu sa situacijom svakog od tih jezika, ugovorne strane grade svoju politiku, zakonodavstvo i praksu na sljedećim ciljevima i načelima:

- a) *priznanje regionalnih ili manjinskih jezika kao izraz kulturnog bogatstva;*
34. Regionalni ili manjinski jezici su priznati u Crnoj Gori kao izraz kulturnog bogatstva u Ustavu Crne Gore i raznim pravnim aktima, posebno u Zakonu o pravima i slobodama manjina («Zakon o manjinama»).
35. U svom Ustavu, Crna Gora se proklamuje kao multietnička država. U Preambuli se navodi:
- «Odlučnost da smo kao slobodni i ravnopravni građani, pripadnici naroda i nacionalnih manjina koji žive u Crnoj Gori: Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Muslimani, Hrvati i drugi, privrženi demokratskoj i građanskoj Crnoj Gori.»
36. Pored toga, prava manjina su utvrđena Ustavom, prema članu 79 koji im garantuje, između ostalog, nekoliko jezičkih prava.
37. Prema informacijama dobijenim prilikom posjete, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava organizuje «Dane nacionalnih manjina». Proslave kao «Dan Roma» se takođe održavaju na lokalnom nivou i javno slave romsku kulturu.
- b) *poštovanje geografske oblasti svakog regionalnog ili manjinskog jezika kako bi se obezbijedilo da postojeća ili nova upravna podjela ne predstavlja prepreku unapređenju regionalnog ili manjinskog jezika o kome se radi;*
38. Crna Gora je podijeljena na 21 opštinu. a Podgorica se dijeli na tri opštine (Podgorica, Golubovci i Tuzi).
39. Prema saznanju Komiteta eksperata, postojeće administrativne podjele u Crnoj Gori ne predstavljaju prepreku za unaprjeđenje albanskog i romskog jezika. Komitet eksperata je međutim informisan o novom prijedlogu Zakona o teritorijalnoj organizaciji koji bi mogao da promijeni postojeću administrativnu podjelu. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da izvjestite o svakoj eventualnoj administrativnoj promjeni u sljedećem periodičnom izvještaju.
- c) *potreba za odlučnom akcijom kako bi se unaprijedili regionalni ili manjinski jezici i na taj način sačuvali;*
40. Prema članu 36 Zakona o manjinama, Skupština Republike ustanovljuje fond za aktivnosti manjina u cilju da sačuva, između ostalog, njihov jezički identitet. Član 7 istog zakona obavezuje Vladu Republike Crne Gore na usvajanje «Strategije manjinske politike». Prvi periodični izvještaj ne pruža nikakvu informaciju o usvajanju takve strategije ili dokumenta o usmjerenju niti o osnivanju nekog fonda. Komitet eksperata je međutim informisan o Akcionom planu koji je usvojen posebno za romsku manjinu i koji je praćen Strategijom za Rome.

41. «Decenija uključenja Roma 2005. – 2015.» je inicijativa na nivou Evrope u kojoj učestvuje Crna Gora. S tim u vezi, Crna Gora je usvojila Nacionalni akcioni plan 2005. godine. Ovaj Akcioni plan je prvi zvanični dokument preveden na romski jezik u Crnoj Gori. Opšti cilj Akcionog plana je uključenje Roma u društvo kroz poboljšanje njihove situacije u domenu obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja i stambenog pitanja. Iako u oblasti obrazovanja Akcioni plan ima za prioritet povećanje redovnosti pohađanja škole od strane romskih đaka i nastavu crnogorskog jezika (koji ne govore svi romski đaci), on takođe upućuje na neophodnost uvođenja elemenata romske kulture i jezika u školski program i postavljanje strukture za podršku u tom pravcu. To je do sada implementirano na slabom nivou (vidjeti stavove 188 – 192 dolje niže za više pojedinosti). Čini se da Akcioni plan nema za cilj druge oblasti gdje bi se situacija sa romskim jezikom mogla ojačati.
42. Pored Akcionog plana, u oktobru 2007. godine crnogorska vlada usvojila je «Strategiju za Rome 2008. – 2012.». Sprovođenje Strategije prati jedna komisija i za njenu primjenu dodijeljena su sredstva u iznosu od 400 000 € u 2008. godini i 600 000 € u 2009. godini. Pored toga, različita ministarstva odobravaju fondove iz svojih budžeta za aktivnosti koje definiše Strategija. Ona se dijelom odnosi na očuvanje jezika, kulture i tradicije Roma. Međutim, prema mišljenju predstavnika govornika romskog jezika, fondovi namijenjeni Strategiji su nedovoljni.
43. Komitet eksperata je takođe informisan o osnivanju Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina. U skladu sa odlukom o stvaranju Centra, osnovna dužnost Centra je da zaštiti i daje podršku kulturi manjina u Crnoj Gori, sufinansirajući njihove aktivnosti i manifestacije, od kojih su neke vezane za zaštitu i unaprjeđenje albanskog i romskog jezika. On dobija od države godišnji budžet od 400 000 €. Komitet eksperata pozdravlja tu inicijativu i nada se da će dobiti konkretne informacije o aktivnostima Centra u sljedećem periodičnom izvještaju.

d) stvaranje uslova za olakšanje i/ili ohrabivanje upotrebe regionalnih ili manjinskih jezika u govoru i pisanju, u javnom i privatnom životu;

44. Pravo nacionalnih manjina na informisanje na svom jeziku definisano je članom 79, stav 11 Ustava. Pored toga, član 12 Zakona o manjinama garantuje manjinama pravo da pružaju i dobijaju informacije na svom jeziku u skladu sa normama utvrđenim u odgovarajućim međunarodnim dokumentima.
45. Član 79 Ustava i član 11 Zakona o manjinama dozvoljavaju upotrebu regionalnih ili manjinskih jezika u javnom životu, barem u regionima gdje su ti jezici u službenoj upotrebi, kroz dvojezičnu signalizaciju naziva ulica i mjesta, zgrada i trgovina.
46. Prilikom posjete, Komitet eksperata dobio je potvrde govornika albanskog jezika i lokalnih zajednica koje ukazuju da se albanski koristi u gore navedenim regionima. Romski jezik ima ograničeno prisustvo u javnom životu Crne Gore, zbog činjenice što nije u službenoj upotrebi i što se vrlo malo koristi u pisanom obliku.
47. Zadatak nedavno osnovanog Centra za kulturu manjina (vidjeti stav 43 gore) takođe obuhvata olakšavanje i ohrabivanje upotrebe regionalnih ili manjinskih jezika u Crnoj Gori. Kao primjer, prema navodima direktora Centra za kulturu manjina, Centar predviđa da subvencionije dvojezični časopis (romski/srnogorski) Vordon koji se suočava sa finansijskim teškoćama.
48. Komitet eksperata smatra da je potrebno više promovisati romski jezik i podsticati njegovu upotrebu u javnom životu.

Komitet eksperata podiče crnogorske vlasti da unapređuju upotrebu romskog u javnom životu

e) održavanje i razvijanje veza, u oblastima koje pokriva ova povelja, između grupa koje koriste regionalne ili manjinske jezike i ostalih grupa u državi koje upotrebljavaju jezik u identičnoj ili sličnoj formi, kao i uspostavljanje kulturnih odnosa sa ostalim grupama u državi koje koriste različite jezike;

49. Komitet eksperata nema informacije koje se tiču ove odredbe i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

f) donošenje odredaba putem kojih bi se na odgovarajući način i odgovarajućim sredstvima obezbijedilo proučavanje regionalnih ili manjinskih jezika na svim odgovarajućim stupnjevima;

50. Komitet eksperata će se preciznije baviti situacijom albanskog i romskog jezika u oblasti obrazovanja u Dijelu III dalje u tekstu.

g) olakšavanje da i oni koji ne govore regionalne ili manjinske jezike, a žive u oblasti gdje se oni govore, mogu da ih uče ukoliko to žele;

51. Članovi 13 i 15 Zakona o manjinama definišu da osobe koje ne pripadaju manjini mogu učiti jezik manjine u onim područjima u kojima je taj jezik u službenoj upotrebi. Pored toga, član 11 Zakona o opštem obrazovanju obavezuje škole koje imaju nastavu na regionalnim ili manjinskim jezicima da pruže adekvatnu pomoć učenicima koji ne govore te jezike a koji pohađaju te škole.

52. Komitet eksperata nije dobio ni jednu informaciju koja bi ukazivala da li su ove pravne garancije i Akcioni plan primjenjeni na bilo koji način u praksi i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

h) unapređenje proučavanja i istraživanja regionalnih ili manjinskih jezika na univerzitetima ili sličnim ustanovama;

53. U skladu sa dobijenim informacijama, jedna od uloga novoosnovanog Centra za kulturu manjina je da subvencionise istraživačke projekte u domenima od interesa za manjine u Crnoj Gori. Komitet eksperata se nada da će dobiti informacije o svakom subvencionisanom istraživačkom projektu u domenu regionalnih ili manjinskih jezika.

54. U ovom trenutku, u Crnoj Gori se ne sprovodi nikakvo istraživanje ili proučavanje romskog jezika. Upotreba jezika u piisanom obliku je od suštinskog značaja za opstanak jednog regionalnog ili manjinskog jezika u savremenom društvu. Komitet eksperata ohrabruje crnogorske vlasti da pruže podršku istraživačkim inicijativama koje imaju za cilj razvijanje kodificiranih i pisanih formi romskog jezika u dogovoru i uz blisku saradnju sa govornicima romskog, kao i u saradnji sa susjednim zemljama.

i) unapređenje odgovarajućih oblika transnacionalne razmjene, u onim oblastima o kojima govori ova povelja, za regionalne ili manjinske jezike koji se koriste u identičnom ili sličnom obliku u dvije ili više država.

55. Član 79, stav 12 Ustava daje nacionalnim manjinama pravo «da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno-istorijsko nasljeđe [...]»

56. Član 16 Zakona o manjinama omogućava Republici da ohrabruje međunarodnu saradnju u oblasti obrazovanja, tehnike i nauke, kako bi se omogućilo govornicima manjinskih ili regionalnih jezika studiranje u inostranstvu na svom maternjem jeziku.

57. Van ovih zakonskih mogućnosti, Komitet eksperata nije dobio informaciju o bilo kakvoj realizaciji transnacionalne razmjene vezane za albanski ili romski jezik i ohrabruje crnogorske vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju uključujući i praktične primjere.

Stav 2

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da uklone, ako već to do sada nijesu učinile, bilo koje neopravdano ugrožavanje, isključivanje, ograničavanje ili nepovoljan tretman koji bi se odnosio na upotrebu regionalnog ili manjinskog jezika i koji bi imao za cilj da obeshrabri ili dovede u pitanje njegovo održavanje i razvoj. Usvajanje posebnih mjera u korist regionalnih ili manjinskih jezika, koje bi imale za cilj unapređenje jednakosti između onih koji koriste ove jezike i ostatka

stanovništva ili koje uzimaju u obzir njihove specifične uslove, ne može se smatrati aktom diskriminacije protiv onih koji koriste jezike koji su u većoj upotrebi od manjinskih.

58. Član 39 Zakona o manjinama zabranjuje svaku direktnu ili indirektnu diskriminaciju koja se zasniva, između ostalog, na jeziku.
59. Prilikom posjete, predstavnici govornika romskog jezika obavijestili su Komitet eksperata o prijedlogu Zakona protiv diskriminacije, o kome su konsultovane relevantne nevladine organizacije i koji je podnešen Skupštini Crne Gore na usvajanje. Komitet eksperata nije dobio nikakvu informaciju o tačnom sadržaju nacrta zakona, između ostalog kada se radi o upotrebi regionalnih ili manjinskih jezika i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove pojedinosti u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 3

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da na odgovarajući način unaprijede međusobno razumijevanje između svih jezičkih grupa unutar zemlje i da tu posebno uključe poštovanje, razumijevanje i trpeljivost u odnosu na regionalne ili manjinske jezike u okviru procesa obrazovanja, kao i da ohrabre sredstva javnog informisanja da slijede isti cilj.

60. U oblasti medija, član 12 Zakona o manjinama obavezuje javne radio-difuzne servise da emituju najmanje jednom mjesečno programe na službenom jeziku koji se odnose na život, kulturu i identitet manjina.
61. Kada se radi o obrazovanju, član 15 Zakona o manjinama nalaže da za škole i institucije u kojima je službeni jezik nastave, «program sadrži predmetne jedinice o maternjem jeziku i književnosti, umjetnosti i kulturi manjina kao i ostale sadržaje koji promovišu međusobno razumijevanje i zajednički život».
62. Prema nekim predstavnicima govornika albanskog jezika, događaji koji se odnose na albansku manjinu se objavljuju samo na programima na albanskom jeziku, a ne i u glavnim medijima, što bi prema njihovom mišljenju bilo od koristi za crnogorsko društvo u širem smislu radi dobijanja informacija i većih saznanja o manjinama.
63. Prema mišljenju predstavnika govornika romskog jezika, slika o populaciji Roma predstavljena na televiziji je ponekad iskrivljena, i na javnim i na privatnim medijima, i postaje izvor negativnih stereotipa, mada se čini da se situacija poboljšala.
64. Crnogorske vlasti nisu informisale Komitet eksperata o bilo kakvoj inicijativi koju su one preduzele radi unapređenja međusobnog razumijevanja između različitih jezičkih grupa u Crnoj Gori. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Komitet eksperata ohrabruje crnogorske vlasti da unapređuju razumijevanje i međusobnu toleranciju između svih jezičkih grupa u zemlji, posebno kada se radi o regionalnim ili manjinskim jezicima, preduzimajući odgovarajuće mjere, naročito u oblastima obrazovanja i medija.

Stav 4

U određivanju svoje politike u odnosu na regionalne ili manjinske jezike, ugovorne stranke uzimaju u obzir potrebe i želje onih grupa stanovništva koje koriste te jezike. Treba ih ohrabriti da ustanove, ukoliko je to neophodno, odgovarajuća tijela koja bi se bavila savjetovanjem vlasti o svim pitanjima koja se tiču regionalnih ili manjinskih jezika.

65. Stav 13 člana 79 Ustava i član 33 Zakona o manjinama garantuju nacionalnim manjinama pravo na osnivanje savjeta za zaštitu i unaprjeđenje svojih prava. Zakon o manjinama garantuje manjinama pravo na političko predstavljanje (član 24 i 29) i konsultovanje sa državnim organima u pogledu predlaganja i usvajanja odluka od značaja za manjine (član 26), uključujući i jezički aspekt. Prema izjavi jednog predstavnika Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo propisuje pravila o načinu izbora savjeta nacionalnih manjina. Savjete imenuje izborna skupština. Svaki savjet dobija mjesečno iznos od 5 000 € od Ministarstva.

66. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan da su tokom 2008. godine osnovani savjeti za albansku i romsku manjinu.
67. Albanski savjet broji 35 članova. 25 članova , kao što su predsjednici opština, članovi parlamenta itd, po automatizmu se imenuju u savjet. Savjet je osnovao komisiju za upotrebu albanskog jezika. Svi projekti kojima rukovodi savjet finansiraju se od strane fonda za manjine. Albanski savjet se žalio na finansijske teškoće.
68. Savjet Roma, Aškalija i Egipćana³ broji 17 članova. Komitet eksperata shvata da je uobičajeno da jedna manjina treba da predstavlja bar 3% stanovništva da bi se osnovao savjet manjine, ali da je učinjen izuzetak za romsko stanovništvo.
69. Prema informacijama koje su dale crnogorske vlasti, Ministarstvo i savjeti održavaju dobre odnose. Prema izjavi jednog predstavnika Savjeta Roma, vlasti bi trebalo da češće konsultuju Savjet o pitanjima koja se odnose na Rome. Iako su neki od predstavnika govornika albanskog jezika pozdravili osnivanje savjeta i cijene dobru saradnju koja je uspostavljena sa njim, ipak su imali utisak da uloga savjeta nije jasno definisana, što, čini se, sputava njihovu efikasnost.

Stav 5

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da, mutatus mutandis, primjene ista ova načela koja su nabrojana u stavovima 1. do 4. i na neteritorijalne jezike. Međutim, što se tiče ovih jezika, priroda i obim mjera koje treba preduzeti da bi se ostvarili efekti predviđeni ovom poveljom treba da budu određeni na elastičan način, imajući na umu potrebe i želje, kao i poštujući tradicije i karakteristike onih grupa koje te jezike koriste.

70. Komitet eksperata napominje da bi romski, iako je jezik koji podliježe Dijelu III, mogao takođe da se smatra i kao neteritorijalni jezik u Crnoj Gori.

³ Aškalije su manjina koja govori albanski jezik i obično se smatraju albanizovanim Romima. Neki su se odvojili od grupe i identifikuju se kao «Egipćani».

2. 2. Ocijena u vezi sa Dijelom III Povelje

2. 2. 1. Albanski

Član 8 – Obrazovanje

Preliminarna opažanja

Opšti pravni okvir

71. Član 79, stav 4 Ustava i član 13 Zakona o manjinama obezbjeđuju opšte pravo na obrazovanje na regionalnim ili manjinskim jezicima, kao jezika nastave i kao školskog predmeta, u opštem i profesionalnom obrazovanju, zavisno od potrebe i finansijskih sredstava. Oni takođe preciziraju da se to pravo odnosi na sve nivoe obrazovanja. Član 13 nalaže, pored toga, da, u prvom slučaju, svi predmeti treba da se predaju na manjinskom jeziku, izuzev nastave službenog jezika i njegovog pisma, koji je obavezan predmet. Ovaj član, kao i pravo na obrazovanje na manjinskom ili regionalnom jeziku, reflektuje se i u članu 11 Opšteg zakona o obrazovanju. U skladu sa članom 17 Zakona o manjinama, manjine imaju pravo da osnivaju obrazovne i pedagoške ustanove.

Obrazovni sistem

72. U skladu sa Zakonom o predškolskom obrazovanju, mogu se osnivati i javne i privatne ustanove. Djeca polaze u vrtić od 3. godine života. Način funkcionisanja ustanove određuje upravni odbor predškolske ustanove (član 14, stav 3). Član 10 propisuje da nadzor nad primjenenom odredbi ovog Zakona sprovodi Ministarstvo prosvjete.
73. Prema informacijama kojima raspolaže Komitet eksperata, učenici počinju osnovno obrazovanje sa šest godina. Osnovna škola obuhvata devet godina obrazovanja i djeli se na tri ciklusa (1. - 3. razred; 4. - 6. razred; 7. - 9 razred). Za potrebe Povelje, Komitet eksperata smatra da prva dva ciklusa odgovaraju osnovnom obrazovanju, a da poslednji ciklus odgovara nižem srednjem obrazovanju. Poslije osnovne škole, učenici imaju mogućnost da nastave obrazovanje u instituciji srednjeg obrazovanja višeg stepena (*gimnazija*) u trajanju od četiri godine ili u profesionalnoj ustanovi (*stručna škola*) u trajanju od tri ili četiri godine.
74. Komitet eksperat shvata da je crnogorski sistem obrazovanja u procesu reformi već nekoliko godina. U okviru te reforme napravljeni su novi planovi i programi. Program škola na albanskom jeziku je identičan sa klasičnim programom, sa izuzetkom predmeta «albanski jezik i književnost». Urađeni su novi udžbenici za sve predmete. Za potrebe škola na albanskom jeziku, većina udžbenika prevedena je na albanski.
75. Prema članu 22 Zakona o opštem obrazovanju, od nastavnika, roditelja i školskih ustanova traži se da, u saradnji sa lokalnom zajednicom, samostalno sastave 20% programa. Taj dio programa može biti upotrijebljen, između ostalog, za nastavu na regionalnim ili manjinskim jezicima ili za nastavu istorije, kulture, muzike itd. koji su svojstveni regionalnom ili manjinskom jeziku. Zavod za školstvo nudi pomoć nastavnicima za izradu ovih sadržaja. Međutim, u praksi se čini da je mali broj škola do sada posvetio ovih 20% temama vezanim za regionalne ili manjinske jezike.
76. Član 14 Zakona o manjinama omogućava da se nastava na regionalnom ili manjinskom jeziku pruža i broju učenika nižem od predviđenog praga. Taj broj ne treba da je manji od 50% od broja učenika koji propisuje zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju. Prema izjavi jednog zvaničnika Ministarstva za ljudska i manjinska prava, minimalni prag neophodan za otvaranje razreda za nastavu na manjinskom ili regionalnom jeziku sada je 15 učenika, dok je za razrede u klasičnim školama 30 učenika. Prema informacijama koje je dala jedna NVO, prethodni Zakon o osnovnom obrazovanju je dozvoljavao otvaranje razreda sa minimum pet učenika. Komitet eksperata do sada

nije bio obaviješten ni o jednom problemu vezanom za obrazovanja na albanskom jeziku čiji uzrok bi bio ovaj novi prag.

Stav 1

U pogledu obrazovanja ugovorne stranke preuzimaju obavezu da na onoj teritoriji na kojoj su ovi jezici u upotrebi, u skladu sa situacijom svakog od ovih jezika, i bez ikakvih ometanja učenja službenog jezika:

Predškolsko obrazovanje

- a) *i omoguće predškolsko obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
- ii omoguće značajan dio predškolskog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
- iii primjene jednu od ovih mjera makar na one polaznike čije porodice tako nešto zahtijevaju a čiji se broj smatra dovoljnim; ili*
- iv ako javne vlasti nemaju direktnih ovalšćenja u oblasti predškolskog obrazovanja, da stimulišu ili ohrabre primjenu mjera koje su pomenute;*

77. Dvije tačke koje je Crna Gora izabrala (iii i iv) su alternative od kojih je samo jedna trebalo da bude zadržana (vidjeti prvi izvještaj o ocjeni primjene Povelje u Danskoj ECRML (2004) 2, stav 58). U slučaju albanskog jezika u Crnoj Gori, Komitet eksperata je dakle odlučio da razmatra predškolsko obrazovanje u skladu sa tačkom a. iii.

78. Prvi periodični izvještaj (strana 5) navodi da postoji osam predškolskih grupa na albanskom jeziku u Crnoj Gori. Komitet eksperata nije dobio informaciju o mjestu na kojem se nalaze te grupe niti o broju djece koja ih pohađa. Prema riječima predstavnika zajednice govornika albanskog jezika sa kojima se Komitet eksperata sreo prilikom posjete, postoji nedostatak predškolskih nastavnika koji govore albanski jezik. Pored toga, prema njihovom mišljenju, albanski jezik se nedovoljno koristi u predškolskim ustanovama.

79. Iako shvata da se obrazovanje na albanskom pruža u predškolskim ustanovama, Komitet eksperata je u ovom trenutku u nemogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da u sljedećem periodičnom izvještaju preciziraju:

- da li se predškolska nastava na albanskom sistematski pruža u svim ustanovama gdje za to postoji potreba;
- da li postoji nedostatak nastavnika koji govore albanski jezik u predškolskom obrazovanju;
- u kom obimu se koristi albanski jezik u relevantnim predškolskim ustanovama.

Osnovno obrazovanje

- b) *i onoguće osnovno obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
- ii obezbijede značajan dio osnovnog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
- iii obezbijede , u okviru osnovnog obrazovanja, da učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika postane integralni dio nastavnog plana; ili*
- iv primjene jednu od ove tri mjere makar na one polaznike čije porodice tako nešto zahtijevaju a čiji se broj smatra dovoljnim;*

80. Kao što je navedeno u stavu 77 gore, obje tačke koje je izabrala Crna Gora (ii i iv) su alternative i od njih je samo jedna trebalo da bude zadržana.

81. U skladu sa prvim periodičnim izvještajem (strana 5) i dodatnim informacijama koje je pružio zamjenik ministra za obrazovanje prilikom posjete, u četiri osnovne škole u Ulcinju, četiri u Tuzima, dvije u Plavu i u po jednoj u Rožajama i Baru, nastava se obavlja na albanskom jeziku. Neke od

ovih škola imaju takođe i područna odjeljenja. U ovom trenutku, ukupno 3 327 učenika pohađa osnovne škole na albanskom jeziku (od 1. do 9. razreda).

82. Komitet eksperata shvata da se u principu nastava svih predmeta obavlja na albanskom jeziku, izuzev predmeta koji se tiču drugih jezika, dok se u praksi, čini se, nastava pojedinih predmeta u nekim slučajevima obavlja na crnogorskom zbog nedostatka nastavnika koji bi nastavu izvodili na albanskom.
83. Kao što je naznačeno u stavu 74 gore, velika većina udžbenika koji se koriste u osnovnim školama, prevedena je sa crnogorskog na albanski jezik. U okviru reforme obrazovanja, prevedeni su novi udžbenici počev od 2005. Prilikom posjete, Komitet eksperata je dobio više žalbi nastavnika i nevladinih organizacija koje se odnose na prevod nekih udžbenika koji prema njihovom mišljenju nije zadovoljavajući. Nastavnici su takođe ukazali na taj problem školskim inspektorima.
84. Još jedno pitanje koje su pokrenuli predstavnici govornika albanskog jezika je činjenica da direktori škola na albanskom jeziku, koje postavlja Ministarstvo prosvjete i nauke, ne moraju obavezno i da vladaju albanskim.
85. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena. On međutim podstiče crnogorske vlasti da razmotre pitanje kvaliteta prevoda udžbenika na albanski, u saradnji sa školama i govornicima albanskog jezika. On takođe podstiče vlasti da razmotre preispitivanje jezičkih kriterijuma koji se zahtijevaju za imenovanje direktora u školama na albanskom jeziku.

Srednje obrazovanje

- c)
 - i omoguće srednje obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
 - ii omoguće značajan dio srednjeg obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
 - iii obezbijede, u okviru srednjeg obrazovanja, uslove za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika u okviru nastavnog plana; ili*
 - iv primjene jednu od ovih mjera na one đake koji tako žele ili, ako je to primjenljivo, čije porodice tako žele i čiji se broj smatra dovoljnim;*

86. Kao što je navedeno u stavu 77 ovdje iznad, obje tačke koje je izabrala Crna Gora (iii i iv) su alternative od kojih je samo jedna trebalo da bude zadržana.
87. Kada se radi o nižem srednjem obrazovanju, Komitet eksperata upućuje na dvanaest osnovnih škola koje su navedene u prethodnim stavovima (vidjeti osnovno obrazovanje) koje takođe pružaju obrazovanje na albanskom jeziku na nivou nižeg srednjeg obrazovanja.
88. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 6) i prikupljenim informacijama prilikom posjete, postoje četiri ustanove srednjeg obrazovanja višeg stepena u kojima se nastava obavlja na albanskom jeziku ili su dvojezične u Ulcinju, Tuzima, i Plavu, uključujući i jednu privatnu srednju školu u Ulcinju.
89. Na osnovu ovih informacija, Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena. On traži od crnogorskih vlasti da pruže detaljnije informacije o sredješkolskom obrazovanju na albanskom jeziku u narednom periodičnom izvještaju. Kada se radi o nižem srednješkolskom obrazovanju, Komitet eksperata upućuje na svoje preporuke iz stava 85 gore.

Tehničko ili specijalističko obrazovanje

- d)
 - i omoguće tehničko ili specijalističko obrazovanje na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili*
 - ii omoguće značajan dio tehničkog obrazovanja na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili*

iii u okviru tehičkog ili specijalističkog obrazovanja stvore uslove za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika u okviru nastavnog plana; ili

iv primjene jednu od ovih mjera makar prema onim đacima koji tako žele ili, ako je to primjenljivo, čije porodice tako žele u broju koji se smatra dovoljnim.

90. Prilikom posjete, Komitet eksperata je prikupio neke dokaze da se albanski predaje u srednjim stručnim školama. On međutim ne raspolaže dovoljnim informacijama da bi donio zaključak o toj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da u sljedećem periodičnom izvještaju pruže informacije o broju srednjih stručnih škola u kojima se albanski predaje kao predmet ili se koristi kao jezik nastave.

Univerzitetsko i visoko obrazovanje

e) ...

ii omogućće uslove za studiranje ovih jezika kao nastavnog predmeta na univerzitetima ili visokim školama;

91. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 6), albanski jezik je ponuđen kao predmet na Univerzitetu Crne Gore. Međutim prilikom posjete na terenu ova informacija nije mogla da bude potvrđena.
92. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da u sljedećem periodičnom izvještaju preciziraju da li je albanski jezik ponuđen kao predmet u visokom obrazovanju.

Obrazovanje odraslih i kontinuirano obrazovanje

f) ...

iii ako vlasti nemaju direktnog ovlašćenja u oblasti obrazovanja odraslih, da stimulišu ili ohrabre proučavanje tih jezika kao predmeta u okviru obrazovanja odraslih;

93. Prvi periodični izvještaj ne daje nikakvu informaciju u pogledu ove obaveze a ni Komitet eksperata nije dobio informaciju, prilikom posjete o tome da li albanski jezik postoji kao predmet u centrima za obrazovanje odraslih i da li crnogorske vlasti ohrabruju ili pomažu ovu ponudu.
94. Prilikom posjete, jedan predstavnik Zavoda za školstvo je informisao Komitet eksperata da nije bilo zahtjeva za nastavu albanskog za odrasle. Međutim, Komitet eksperata ne raspolaze informacijom da li su potencijalno zainteresovane osobe bile upoznate sa takvom mogućnošću.
95. Komitet eksperata ne može da donese zaključak o ovoj obavezi. On traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije u svom sljedećem periodičnom izvještaju o postojanju obrazovanja odraslih na albanskom jeziku i o mjerama koje su vlasti preduzele da bi podstakle ovakve ponude.

Nastava istorije i kulture

g) načine aranžmane koji bi obezbjedili učenje istorije i kulture koja se tiče regionalnih ili manjinskih jezika;

96. Pravo na uključivanje u nastavne programe istorije i kulture pripadnika nacionalnih manjina garantovano je u stavu 4 člana 79 Ustava. Pored toga, član 8 Zakona o manjinama propisuje da «Republika treba da razvija i unapređuje proučavanje istorije, tradicija, jezika i kulture manjina». Član 15 istog zakona proširuje tu obavezu na škole u kojima se predaje većinski jezik: « [...] programi sadrže nastavne predmete iz literature, istorije, umjetnosti i kulture manjina, kao i druge sadržaje koji podstiču međusobnu toleranciju i zajednički život.»
97. Prema navodima iz prvog periodičnog izvještaja (strana 6), istorija albanskog naroda se predaje u školama u odgovarajućim regionima u Crnoj Gori. Kad je u pitanju albanski, to je potvrdio jedan predstavnik Zavoda za školstvo prilikom posjete, i to je slučaj u svim školama, uključujući i klasično obrazovanje. Prema riječima istog predstavnika, kada su u pitanju škole za manjine, predmeti

«Maternji jezik i književnost», Istorija i Muzičko obrazovanje obrađuju se na način kako bi se uključili istorija i kultura čiji izraz je albanski jezik.

98. Međutim, prema mišljenju nekih predstavnika albanske zajednice, nivo nastave kulture i istorije nije zadovoljavajući, čak ni u školama na albanskom jeziku.
99. Međutim, Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena ali traži od crnogorskih vlasti da pruže više konkretnih informacija o stvarnoj nastavi istorije i kulture na albanskom jeziku (dakle o udžbenicima, nastavnom materijalu i njihovoj upotrebi u praksi), i kada je u pitanju nastava na albanskom jeziku kao i kada se radi o klasičnim školama.

Osnovna i kontinuirana obuka nastavnika

h) obezbijede osnovno i kasnije osposobljavanje nastavnika potrebnih da primjene odredbe sadržane u tačkama a do g koje su prihvatile;

100. Prema informacijama koje se nalaze u prvom periodičnom izvještaju (strana 6) i dodatnim elementima dobijenim prilikom posjete na licu mjesta, Univerzitet Crne Gore je 2004. godine otvorio studijski program koji prvi nudi obrazovanje na albanskom jeziku. On pruža osnovnu obuku nastavnicima za predavanje u osnovnim školama na albanskom jeziku. U ovom trenutku 67 studenata prati ovaj program. Prvi periodični izvještaj se takođe poziva na Akcioni plan koji se između ostalog odnosi na obuku nastavnika ali crnogorske vlasti nijesu dale nikakvu detaljnu informaciju o tome.
101. Prema izjavi šefa stidokskog programa sa kojim se Komitet eksperata susreo prilikom posjete na licu mjesta Univerzitetu, nedostaje prostor i nastavni kadar, ali se čini da ovaj studijski program nadoknađuje te nedostatke sarađujući sa univerzitetima u Albaniji. Na primjer, pojedini nastavnici stažisti nastavljaju svoju obuku u Albaniji i, prema izjavi šefa Programa, dobijaju isti nivo podrške kao i studenti u Crnoj Gori.
102. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan da nema mogućnosti obuke nastavnika za predmet albanski jezik i književnosti. Šta više, nije pružena ni specifična obuka nastavnika za nastavu na albanskom jeziku za srednjoškolsko obrazovanje.
103. U pogledu kontinuiranog obrazovanja, Komitet eksperata je informisan da škole mogu da se za svoje specifične potrebe obuke obrate Zavodu za školstvo. Komitetu eksperata nije međutim jasno da li Zavod za školstvo može da odgovori na potrebe obuke za nastavu na albanskom jeziku.
104. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena u pogledu obuke nastavnika u osnovnom obrazovanju. Komitet nije u mogućnosti da donese zaključak o srednjem školstvu i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o tome u sljedećem periodičnom izvještaju.

Član 9 – Sudske vlasti

Opšte napomjene

105. Prema prvom periodičnom izvještaju (stana 2), zakoni koji se odnose na pravosudnu oblast uskladiće sa novim Ustavom. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije koje se odnose na upotrebu regionalnih ili manjinskih jezika u novim zakonima u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 1

Zemlje ugovornice se obavezuju, u odnosu na one sudske oblasti u kojima broj stanovnika koji upotrebljavaju regionalne ili manjinske jezike opravdava dolje pomenute mjere, u skladu sa situacijom sa svakim od ovih jezika i pod uslovom da sudija ne smatra da upotreba olakšica predviđenih ovim članom može da omete valjano sprovođenje postupka:

a) *U krivičnim postupcima:*

...

ii *da okrivljenom garantuju pravo da upotrebljava sopstveni regionalni ili manjinski jezik; i/ili*

iii *da obezbijede da zahtjev i dokaz, bez obzira na to da li je u pisanoj ili usmenoj formi, ne bude smatran neprihvatljivim samo zbog toga što je formulisan na regionalnom ili manjinskom jeziku ;i/ ili*

iv *da izdaju, na odgovarajući zahtjev, dokumenta koja se tiču pravnog postupka na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku,*

ako je to neophodno, korišćenjem odgovarajućih prevodilaca koji ne bi izazivali nikakve dodatne troškove zainteresovanim osobama;

b) *u građanskim parnicama:*

...

ii *da dopuste, kad god stranka treba da se pojavi lično pred sudom, da može da koristi sopstveni regionalni ili manjinski jezik bez ikakvih dodatnih troškova ;i/ ili*

iii *da dopuste izdavanje dokumenata i dokaza na regionalnim ili manjinskim jezicima, ukoliko je to neophodno, korišćenjem odgovarajućih prevodilaca;*

c) *u postupcima pred sudovima koji se tiču upravnih stvari:*

...

ii *da dopuste, kad god stranka treba da se pojavi lično pred sudom, da može da koristi sopstveni regionalni ili manjinski jezik bez ikakvih dodatnih troškova; i/ ili*

iii *da dopuste izdavanje dokumenata i dokaza na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima, ako je to neophodno, uz upotrebu odgovarajućih prevodilaca.*

106. U skladu sa prvim periodičnim izvještajem (strana 11 i 15), pravo okrivljenog da koristi albanski jezik u krivičnim postupcima kao i pravo stranaka u građanskoj parnici da koriste albanski su garantovani članovima 7, 8, 9, i 199 Zakonika o krivičnom postupku (broj 71/03), članovima 7, 99 i 102 Zakona o parničnom postupku i članom 15 Zakona o upravnom postupku (broj 60/03).
107. Na osnovu tih zakona i u skladu sa stavom 5 člana 79 Ustava, jezik nacionalne manjine može da se koristi u sudovima koji se nalaze u oblastima gdje je jezik te nacionalne manjine u službenoj upotrebi. U suštini, nacionalno zakonodavstvo pevažilazi obaveze koje je Crna Gora odabrala u skladu sa Poveljom, budući da govornici albanskog jezika imaju zakonsko pravo da se kompletan sudski postupak obavlja na njihovom jeziku.
108. Komitet eksperata ustanovio je da u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku troškovi prevođenja padaju na teret sudova.
109. Prema jednom predstavniku Ministarstva pravde kojeg je Komitet eksperata sreo tokom posjete, dužnost sudije je da obavijesti okrivljeni o njegovom pravu da koristi svoj jezik na sudu. U suprotnom, u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku, moguće je da to bude motiv za poništenje presude. Prema predstavniku, pravo na korišćenje manjinskog jezika na sudu je bezuslovno, bez obzira da li stranka vlada službenim jezikom ili ne.
110. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan da sud u Ulcinju ima jednog sudiju koji govori albanski jezik i da postoji dovoljan broj sudskih prevodilaca za albanski jezik u Crnoj Gori. Međutim, prema uvjerenjima predstavnika zajednice govornika albanskog jezika, čini se da u praksi govornici albanskog vrlo rijetko koriste svoje pravo na korišćenje albanskog u sudskom postupku.

111. Poštvo ispunjavanje ovih obaveza zahijeva da formalne odredbe zakona budu praćene izvjesnim stepenom njihove primjene u praksi, Komitet eksperata smatra da su u ovom trenutku obaveze samo formalno ispunjene. Komitet traži od crnogorskih vlasti da pruže više informacija o upotrebi albanskog u sudovima u praksi u svom sljedećem periodičnom izvještaju.
- d) *da preduzmu mjere kako bi obezbijedile da primjena pomenutih podstavova i bilo koje neophodno korišćenje prevodilaca ne izaziva dodatne troškove zainteresovanim licima.*
112. Na osnovu Zakona o parničnom postupku, troškovi prevođenja padaju na teret sudova. Komitet eksperata nije dobio ovu informaciju kad je u pitanju Zakon o upravnom postupku.
113. Komitet eksperata smatra da je u ovom trenutku obaveza ispunjena u pogledu parničnog postupka. Nije u mogućnosti da dođe do zaključka u odnosu na upravne sporove i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju

Stav 2

Ugovorne stranke se obavezuju:

- a) *da ne dovode u pitanje valjanost pravnih dokumenata samo zbog toga što su donijeti na regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
- b) *da ne dovode u pitanje valjanost pravnih dokumenata koji su donijeti u okviru države samo zbog toga što su načinjeni na regionalnom ili manjinskom jeziku, ili da obezbijede da se oni mogu upotrijebiti protiv zainteresovanih trećih lica, koja inače ne koriste ove jezike pod uslovom da im je sadržaj ovih dokumenata stavljen na uvid od strane osoba koje se na njega pozivaju; ili*
- c) *da ne poriču valjanost pravnih dokumeanta donijetih između različitih strana samo zbog toga što su načinjeni na regionalnom ili manjinskom jeziku.*
114. Tačke b) i c) su uključene u tačku (a), a Povelja predviđa da tačka (a) može da bude izabrana kao alternativa drugim opcijama člana 9.2. a ne kao dodatak njima. Obaveze b) i c) su prema tome suviše u odnosu na obaveze Crne Gore (vidjeti prvi izvještaj o ocjeni primjene Povelje u Danskoj ECRML (2004) 2, stav 78)
115. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 12) Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o parničnom postupku i Zakon o upravnom postupku, ne propisuju obavezu da pravna dokumenta budu sačinjena na zvaničnom jeziku.
116. U svjetlu ovih informacija, Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena.

Stav 3

Zemlje članice preuzimaju obavezu da se na regionalnim ili manjinskim jezicima nađu najznačajniji nacionalni zakonodavni tekstovi, a posebno oni koji se tiču lica koja koriste ove jezike, osim ako oni do njih nijesu došli na neki drugi način.

117. U prvom periodičnom izvještaju (strana 12) navedeno je da u trenutku podnošenja izvještaja ni jedan pravni tekst nije bio preveden na manjinske ili regionalne jezike, ali da je predviđeno da se to uradi u budućnosti. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan da je samo jedan zakon (o medijima) preveden na albanski.
118. Komitet eksperata zaključuje da obaveza u ovom trenutku nije ispunjena. Komitet ohrabruje crnogorske vlasti da se sa pažnjom postaraju da najvažniji nacionalni pravni akti budu dostupni na albanskom a posebno tekstovi koji se odnose na korisnike albanskog jezika.

Član 10 - Upravne vlasti i javne službe

Opšte napomjene

119. U skladu sa članom 11 Zakona o manjinama, manjine imaju pravo da koriste svoj jezik i svoje pismo (vidjeti stav 44 ovdje gore). To pravo je osigurano i činjenicom da stav 10 člana 79 Ustava i član 25 Zakona o manjinama daju manjinama pravo da budu proporcionalno predstavljene u javnim službama, državnim tijelima i lokalnim zajednicama.
120. Kada je u pitanju upotreba albanskog jezika na lokalnom nivou, kao što je naznačeno u stavovima 25 – 30 gore, ona u osnovi zavisi od diskrecionog prava lokalnih vlasti da određeni regionalni ili manjinski jezik proglašuje jezikom u službenoj upotrebi u određenim opštinama. Na osnovu informacija koje su sadržane u prvom periodičnom izvještaju, Komitet eksperata shvata da je albanski jezik u službenoj upotrebi u Ulcinju, Tuzima i Plavu.
121. Uzimajući u obzir broj govornika albanskog jezika registrovanih u popisu iz 2003. godine (vidjeti stav 11 gore), Povelja takođe može biti primjenjena u skladu sa članom 10 na Rožaje i Bar. Međutim, Komitet eksperata je dobio vrlo malo informacija od crnogorskih vlasti o situaciji u tim opštinama. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da takođe pruže informacije o upotrebi albanskog jezika u upravnoj oblasti u navedenim opštinama u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 1

U okviru administrativnih oblasti države, u kojima broj njenih stanovnika koji koristi regionalne ili manjinske jezike opravdava mjere koje su navedene u ovom članu, u skladu sa situacijom sa svakim od tih jezika, ugovorne stranke, koliko je to god moguće, preuzimaju sljedeće obaveze:

- a) ...
- iii. *da obezbijede da oni koji koriste regionalne ili manjinske jezike mogu da podnesu usmene ili pismene predstavke i dobiju odgovore na ovim jezicima; ili*
- iv. *da obezbijede da oni koji koriste regionalne ili manjinske jezike mogu da podnose usmene ili pismene predstavke na ovim jezicima; ili*
- v. *da obezbijede da oni koji koriste regionalne ili manjinske jezike mogu punovažno da podnose dokumente na ovim jezicima;*
- ...
- c) *da se omogući upravnim vlastima da izrađuju nacрте dokumenata na regionalnim ili manjinskim jezicima.*
122. Obaveze iv) i v) stava 1, a su uključene u tačku (a) opcija iii) a Povelja predviđa da tačka (a) opcijaiiii) može da bude zadržana kao alternativa drugim opcijama člana 10.1.a. Obaveze iv) i v) su, prema tome, ponavljanje obaveza Crne Gore (vidjeti prvi izvještaj o procjeni primjene Povelje u Hrvatskoj ECRML (2001) 2, tačka 75).
123. Komitet eksperata ne raspolaže ni jednom informacijom o zakonskim propisima koji regulišu upotrebu albanskog u administrativnim službama državnih organa na lokalnom nivou. Prilikom posjete, predstavnici govornika albanskog kao i predstavnici lokalnih zajednica obavijestili su Komitet eksperata da ni jedan javni službenik govornik albasnkog jezika nije zaposlen u organima državne administracije.
124. Komitet eksperata ne raspolaže sa dovoljnim informacijama da bi donio zaključak o ovim obavezama i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o zakonskim osnovama kao i primjere primjene u praksi ovih obaveza.

Stav 2

Po pitanju lokalnih i regionalnih vlasti na čijoj teritoriji određeni broj stanovnika koristi regionalne ili manjinske jezike a da je taj broj takav da opravdava dolje pomenute mjere, ugovorne stranke preuzimaju obavezu da odobre ili ohrabre:

b) *mogućnost za one koji koriste regionalne ili manjinske jezike da podnesu pismene ili usmene predstavke na tim jezicima;*

125. Prilikom posjete Komitet eksperata se susreo sa više predstavnika lokalnih zajednica u kojima se govori albanski. Prema informacijama koje su dobijene prilikom posjete na licu mjesta, albanski se govori u Ulcinju, Tuzima i Plavu i, čini se, u izvjesnoj mjeri u opštinama Rožaje i Bar.
126. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena kada se radi o Ulcinju, Tuzi i Plavu, i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o upotrebi albanskog u lokalnim upravama u Rožaju i Baru.
- d)** *da lokalne vlasti objavljuju svoja zvanična dokumenta na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku.*
127. Prema informacijama iz prvog periodičnog izvještaja, u skladu sa svojim statutima, opštine Tuzi, Ulcinj i Plav su dužne da izdaju zvanična akta na albanskom. Čini se da je to sprovedeno u praksi u Ulcinju i Tuzima, i u manjoj mjeri u Plavu.
128. Na bazi ovih informacija, Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena u Tuzima, Ulcinju i Plavu.
- g)** *upotrebu, ako je neophodno zajedno sa imenom na službenom jeziku države, tradicionalnih oblika imena mjesta na regionalnim ili manjinskim jezicima.*
129. Član 29, stav 8 Ustava i član 11 Zakona o manjinama propisuju upotrebu nazive mjesta na regionalnim ili manjinskim jezicima. Pored toga, nazivi javnih ustanova, nazivi jedinica lokalne samouprave, nazivi ulica i institucija takođe treba da su napisana na jeziku i pismu manjine kada je njen jezik u službenoj upotrebi. Upotreba je i u ovom slučaju propisana opštinskim statutima.
130. U skladu sa članom 18, stavom 2 Statuta opštine Ulcinj, i članom 7 Statuta opštine Plav, toponimi su takođe napisani na albanskom jeziku. Komitet eksperata nema informaciju koja se odnosi na uredbe u drugim opštinama.
131. Prema izjavama predstavnika opština, nazivi mjesta su dvojezični u opštinama Ulcinj i Tuzi i u dva područja unutar opštine Rožaje (gdje su govornici albanskog jezika predstavljeni u značajnom broju).
132. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena u Ulcinju, Tuzima i Rožaju. Komitet traži od vlasti da pruže informacije o upotrebi albanskih naziva mjesta u opštinama Plav i Bar u svom narednom periodičnom izvještaju.

Javne službe

Stav 3

Što se tiče javnih službi koje obezbjeđuju upravne vlasti ili lica koja djeluju u njihovo ime, ugovorne stranke preduzimaju, u okviru teritorije na kojoj se regionalni ili manjinski jezici koriste, u saglasnosti sa situacijom svakog jezika i koliko je to razumno moguće:

- a)** *da obezbijede da će se regionalni ili manjinski jezik koristiti u pružanju usluga javnih službi.*
133. Ova obaveza se odnosi na upotrebu regionalnih ili manjinskih jezika u službama koje pružaju javne usluge u koje bi se mogle uključiti na primjer, poštanske usluge, usluge telekomunikacija, elektrodistribucije, javnog prevoza, bolnice itd. (vidjeti drugi izvještaj o procjeni primjene Povelje u Njemačkoj, ECDRML (2006)1, stav 210).

134. Komitet eksperata nije dobio nikakvu informaciju koja se odnosi na upotrebu albanskog jezika u javnim službama. On prema tome nije u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 4

U namjeri da se ostvare odredbe sadržane u stavovima 1, 2 i 3 ugovorne stranke preuzimaju jednu ili više od sljedećih obaveza :

a) prevođenje i tumačenje kada je to potrebno

135. Predstavnici opština obavijestili su Komitet eksperata da su službe prevođenja i tumačenja na raspolaganju u slučaju potrebe u opštinama Ulcinj, Tuzi i Plav. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije koje se odnose na ostale opštine kao i na javne službe i lokalne kancelarije državne administracije.

136. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena za opštine Ulcinj, Tuzi i Plav.

c) udovoljavanje, koliko je to moguće, zahtjevima zaposlenih u javnim službama koji poznaju neki regionalni ili manjinski jezik da budu angažovani na teritorijama na kojima se ovi jezici govore.

137. Prvi periodični izvještaj ne sadrži nijednu informaciju koja se odnosi na ovu obavezu niti je Komitet eksperata uspio da prikupi informaciju prilikom posjete.
138. Komitet eksperata nije, dakle, u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije koje bi pokazale da li su zahtjevi službenika koji govore albanski jezik o zapošljavanju u područja u kojima se govori albanski ispunjeni.

Stav 5

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da dopuste upotrebu i usvajanje porodičnih imena na regionalnim ili manjinskim jezicima, na zahtjev onih koji su zainteresovani.

139. U skladu sa članom 10 Zakona o manjinama, osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama imaju pravo da upotrebljavaju svoja prezimena i imena kao i imena svoje djece. Imaju takođe pravo da upišu ta imena u javne registre i lična dokumenta na svom jeziku i pismu. Prema članu 2, stav 3 Zakona o upotrebi imena i prezimena (broj 20/93, 27/94), manjine mogu slobodno da upisuju svoja lična imena na svom pismu. Čini se da je jedan novi zakon usvojen u međuvremenu (Zakon o prezimenima i imenima iz jula 2008.).
140. Ova prava su takođe precizirana u opštinskim statutima. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan o izvjesnim teškoćama i nesporazumima prouzrokovanim različitim vrstama akata na kojima su imena albanskog porijekla napisana na različite načine, stvarajući praktične teškoće u izvjesnim okolnostima. Komitet eksperata je takođe informisan da su imena albanskog porijekla upisana na albanskom u pasošima i ličnim kartama, ali ne i na svim aktima koje izdaju nacionalni ili lokalni organi (izvodi iz knjige rođenih, itd.).
141. Komitet eksperata smatra da je u ovom trenutku obaveza ispunjena i ohrabruje crnogorske vlasti da riješe gore navedene probleme i da pruže informacije o novom Zakonu o prezimenima i imenima u sljedećem periodičnom izvještaju.

Član 11 – Mediji

Opšte napomjene

142. Prvi periodični izvještaj ne sadrži mnogo informaciju o opštoj situaciji u vezi sa elektronskim medijima na albanskom jeziku.
143. Kada je u pitanju finansiranje emitovanja radio i televizijskih emisija, komitet eksperata dobio je informacije prilikom posjete da postoje različiti izvori finansiranja za programe u elektronskim medijima na manjinskim jezicima. Među njima su:
144. Prvo, sredstva sakupljena od izdavanje licenci za emitovanje radio i televizijskih programa su preraspoređena medijima: 70% tih sredstava ide u javni servis, 10% lokalnim javnim servisima i 10% privatnim medijima. Međutim, informacije prikupljene tokom posjete ukazuju da od 2008. godine sva sredstva idu javnim medijima. Komitet eksperata ohrabruje crnogorske vlasti da preciziraju situaciju u sljedećem periodičnom izvještaju.
145. Drugo, javni lokalni emiteri dobijaju značajnu finansijsku podršku od lokalnih vlasti.
146. Treće, privatni emiteri mogu da koriste finansijsku pomoć za radio i televizijske projekte (oko 1000 € – 4000 € godišnje) kroz konkurse Ministarstva za kulturu, sport i medije. Prema izjavama predstavnika govornika albanskog jezika, pitanje finansiranja je problematično zato što su kriterijumi za dobijanje finansijskih sredstava isti za njih kao i za sve ostale kandidate. S druge strane, Komitet eksperata je dobio informacije da je jedan od kriterijuma za kandidovanje za sredstva namjenjena radio emitovanju da se radi o emitovanju na regionalnom ili manjinskom jeziku. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da preciziraju ovo pitanje u svom sljedećem periodičnom izvještaju.
147. Na kraju, Komitet eksperata je informisan o novom nacrtu Zakona o elektronskim medijima koji još nije bio usvojen u vrijeme posjete. Prema Ministarstvu za kulturu, sport i medije, nacrt zakona predviđa stvaranje fonda za pluralizam medija. Komitet eksperata očekuje da dobije informacije o razvoju situacije, posebno u odnosu na mogućnosti finansiranja emitovanja na regionalnim ili manjinskim jezicima u praksi.

Stav 1

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu a za one koji koriste regionalne ili manjinske jezike na teritoriji na kojoj se ovi jezici govore, u skladu sa situacijom svakog jezika, do stepena do kojeg javne vlasti, direktno ili indirektno, imaju nadležnost, moć ili igraju odgovarajuću ulogu u ovoj oblasti, i poštujući princip nezavisnosti i autonomnosti sredstava javnog informisanja:

a) *u smislu u kom radio i televizija ostvaruju ulogu javne službe:*

...

iii *omoguće odgovarajuće odredbe zahvaljujući kojima bi prikazivači programa ponudili sadržaje na regionalnim ili manjinskim jezicima;*

148. Član 12 Zakona o manjinama propisuje da javni emiteri («kompetentni servisi za proizvodnju i upravljanje programima čiji je osnivač Republika») treba da predvide odgovarajući broj sati emitovanja na jezicima manjina.
149. Član 4 Zakona o javnim radio-difuznim servisima «Radio Crne Gore» i «Televizija Crne Gore» predviđa mogućnost stvaranja regionalnih radio i televizijskih studija za proizvodnju i emitovanje programa na regionalnim i manjinskim jezicima. Član 10 tog Zakona garantuje dijelimično finansiranje ovih programa.
150. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 20) i informacijama dobijenim prilikom posjete, 2006. godine «Radio Crne Gore» je emitovao jedan programa od 3 i jedan program od 30 minuta na albanskom jeziku svakog dana sem nedjelje. Pored toga, lokalna radio stanica

«Radio Bar» emituje jedan program od 45 minuta na albanskom jeziku pet puta nedjeljno, a druga lokalna stanica «Radio Ulcinj» emituje 70% svog programskog sadržaja na albanskom.

151. Dok je predstavnik Radio Bara bio zadovoljan uslovima rada, uslovi u Radio Ulcinju su lošiji zbog finansijskih teškoća sa kojima se on suočava. Radio stanica je zato smanjila vrijeme emitovanja na albanskom jeziku usljed nedostatka novinara i nemogućnosti da ih na vrijeme plati.
152. Kada je u pitanju o televizijskom programu, prvi periodični izvještaj navodi da je 2006. godine «Televizija Crne Gore» emitovala jedan program od 5 minuta (pet dana nedjeljno) i jedan nedjeljni program od 60 minuta. Prema informacijama sakupljenim prilikom posjete, nedjeljni program informacija i aktuelnih događaja od 60 minuta je skraćen na 45 minuta. Istovremeno, program od 5 minuta je produžen na 15 minuta. U okviru emisija vijesti vikendom izvjesne novosti se emituju na albanskom jeziku.
153. Prema predstavnicima elektronskih medija, koje je komitet eksperata sreo prilikom posjete, po zakonu, programi koji se emituju na nekom drugom jeziku sem crnogorskog treba da su titlovani. Međutim, ljudski resursi su nedovoljni da bi se titlovali svi programi emitovani na albanskom jeziku. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da u sljedećem periodičnom izvještaju preciziraju da li se obaveza titlovanja programa odnosi i na programe na albanskom jeziku i ako je to slučaj, da li vlasti daju finansijsku pomoć kako bi se pomoglo u pokrivanju troškova titlovanja.
154. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena. On, međutim, podstiče crnogorske vlasti da poboljšaju finansijsku situaciju Radio Ulcinja kako bi se održalo emitovanje programa na albanskom jeziku.
- b) ...
- ii **ohrabre ili olakšaju redovno emitovanje radio programa na regionalnim ili manjinskim jezicima;**
155. Član 12 Zakona o manjinama daje vlastima mogućnost da preduzmu mjere za podsticanje emitovanja programa na regionalnim ili manjinskim jezicima na privatnim radio i televizijskim stanicama.
156. Prilikom posjete, Komitet eksperata je dobio informacije da privatne radio stanice kao što su Radio Elite i Radio Teuta emituju programe na albanskom jeziku. Radio stanica na albanskom jeziku, Radio Mir, zatvorena je 2008. godine poslije deset godina rada.
157. Komitet eksperata ne raspolaže dovoljnim informacijama o mjeri u kojoj crnogorske vlasti podstiču i/ili pomažu ove radio stanice i stoga ne može donijeti zaključak o ovoj obavezi. Komitet traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem izvještaju.
- c) ...
- ii **ohrabre ili olakšaju redovno emitovanje televizijskog programa na regionalnim ili manjinskim jezicima;**
158. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 21) komercijalne televizijske stanice koje emituju program na albanskom jeziku mogu se kofinansirati preko godišnjih konkursa. Tokom 2006. godine, lokalna stanica u Ulcinju, TV Teuta, i lokalna stanica u Tuzima, TV Boin, koje veći dio programa emituju na albanskom jeziku, dobijaju finansijsku podršku. TV Eho, koji može da se gleda u Plavu, emituje programe na albanskom već jedanaest godina. TV Teuta emituje programe od 2001. godine.
159. Prema informacijama dobijenim prilikom posjete, TV Boin, koji može da se gleda u Ulcinju i Tuzima i emituje program već sedam godina, suočava se sa finansijskim teškoćama.

160. Problemima sa finansiranjem koji ne pogađaju samo privatne televizijske stanice, treba dodati troškove prelaska na digitalni sistem u Crnoj Gori 2012 godine, koje će mediji manjina teško moći da finansiraju.
161. U svjetlu dobijenih informacija, Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena. On ohrabruje crnogorske vlasti da pruže informacije o preduzetim mjerama kako bi se manjinskim medijima pomoglo prilikom prelaska na digitalni sistem.
- d) *ohrabre ili olakšaju proizvodnju ili distribuciju audio ili audiovizuelnih radova na regionalnim ili manjinskim jezicima;*
162. Prvi periodični izvještaj ne sadrži nikakvu informaciju koja se odnosi na primjenu ove obaveze, niti je Komitet eksperata bio u mogućnosti da ih dobije prilikom posjete na licu mjesta.
163. Komitet eksperata nije, dakle, u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o tome kako podstiču i/ili olakšavaju proizvodnju i emitovanje audio i audiovizuelnih radova na albanskom jeziku.
- e) *i ohrabre ili olakšaju stvaranje i očuvanje makar jednih novina na regionalnim ili manjinskim jezicima;*
164. Nedjeljnik *Koha Javore* postoji već sedam godina i štampa se u 500 primjeraka, a tiraž se duplira tokom ljetnjih mjeseci da bi se zadovoljila potražnja albanskih turista. *Koha Javore* su jedine novine na albanskom jeziku u Crnoj Gori. Vlada kofinansira ovaj list na osnovu godišnjeg ugovora (12 000 € u 2009.; 15 000 € u 2007. i u 2008. godini).
165. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan da je budućnost ovog lista bila ugrožena početkom 2009. godine zbog planova da se on svede na jednu stranicu i da distribuira kao podlistak *Pobjede*, većeg lista koji izlazi na crnogorskom jeziku. Međutim, čini se da se zbog protesta od ove namjere odustalo.
166. Predstavnik *Koha Javore* obavijestio je Komitet eksperata da je po njegovom mišljenju finansijska pomoć države, tj. Ministarstva za kulturu, sport i medije, nedovoljna. Neki predstavnici traže osnivanje dnevnih novina na albanskom jeziku.
167. Komitet eksperata smatra, međutim, da je obaveza ispunjena i podstiče crnogorske vlasti da nastave svoju podršku radi opstanka jednog lista na albanskom jeziku.
- f) ...
- ii *da primjene postojeće mjere finansijske podrške i na audiovizuelnu produkciju na regionalnim ili manjinskim jezicima;*
168. Prvi periodični izvještaj ne sadrži informaciju koja se odnosi na primjenu ove obaveze niti je Komitet eksperata bio u mogućnosti da dobije informacije u vezi s tim prilikom posjete.
169. Komitet eksperata nije u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o tome kako primjenjuju postojeće mjere u pogledu finansijske pomoći audiovizuelnoj produkciji na albanskom jeziku.

Stav 2

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da garantuju slobodu direktnog prijema radio i televizijskog programa iz susjednih zemalja, na jeziku koji je isti ili sličan regionalnom ili manjinskom jeziku, kao i da se ne suprotstavljaju reemitovanju radio i televizijskog programa iz susjednih zemalja na ovom jeziku. One se, pored toga, zalažu da osiguraju da se neće postavljati nikakva ograničenja pravu na slobodu izražavanja i slobodnu cirkulaciju informacija u okviru pisane štampe na jeziku koji je isti ili sličan regionalnom ili manjinskom jeziku. Uživanje ovih sloboda, pošto sobom nosi odgovarajuće dužnosti i odgovornosti, može da bude podvrgnuto takvim formalnostima, uslovljavanjima, ograničavanjima ili kaznama koje su propisane zakonom i koje su nužne u demokratskom društvu, u interesu nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja i morala, radi zaštite ugleda ili radi zaštite informacija koje su primljene u povjerenju, ili za održavanje autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

170. Komitet eksperata nije dobio nikakvu informaciju od crnogorskih vlasti niti bilo kog drugog izvora koja bi se odnosila na ovu obavezu.
171. Komitet eksperata nije dakle u mogućnosti da dođe do zaključka o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže nedostajuće informacije u svom sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 3

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da obezbijede da interesi korisnika regionalnih ili manjinskih jezika budu predstavljeni i uzeti u obzir tako što se mogu stvarati odgovarajuća tijela koja bi bila u skladu sa zakonom i odgovornostima koje postoje kada se garantuju slobode i pluralizam medija.

172. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 22), Savjet Radio i Televizije Crne Gore, u skladu sa članom 15 Zakona o javnim radio-difuznim servisima, imenuje savjetodavnu komisiju koja je odgovorna za programske sadržaje na jezicima nacionalnih manjina. Pored toga, u skladu sa članom 15, komisija takođe daje svoju saglasnost na budžet koji se opredjeljuje za te programe. Komitet eksperata je informisan o stvaranju i funkcionisanju ove savjetodavne komisije. Međutim, Komitet eksperata nema informaciju o sastavu ove komisije, niti o tome da li kriterijumi za imenovanje članova komisije štite interese govornika albanskog jezika.
173. Komitet eksperata nije dakle u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Član 12 – Kulturne aktivnosti i pogodnosti

Stav 1

Što se tiče kulturnih aktivnosti i olakšica - posebno biblioteka, videoteka, kulturnih centara, muzeja, arhiva, akademija, pozorišta ili bioskopa, kao i literarnih radova ili filmske produkcije, različitih oblika kulturnog izražavanja, festivala i kulturne industrije, uključujući i upotrebu novih tehnologija - ugovorne stranke preuzimaju obavezu da unutar teritorije na kojoj se ovi jezici koriste, i do stepena do kog su javne vlasti za to nadležne, imaju ovlašćenja ili igraju odgovarajuću ulogu.

- a) *da ohrabre vidove izražavanja i inicijative specifične za regionalne ili manjinske jezike i da omoguće različite načine pristupa umjetničkim djelima proizvedenim na ovim jezicima;*
174. Pravo nacionalnih manjina na stvaranje kulturnih udruženja uz materijalnu pomoć države je garantovano Ustavom u stavu 6 člana 79.
175. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 24), Ministarstvo kulture, sporta i medija dodjeljuje sredstva za kulturne aktivnosti nacionalnih manjina, posebno za izdanja na albanskom jeziku i za kulturne manifestacije. Finansijska podrška dodjeljuje se u zavisnosti od mogućnosti budžeta i kvaliteta projekta.
176. Prema predstavnicima govornika, državna sredstva namjenjena aktivnostima nacionalnih manjina su obično nedovoljna.
177. Čini se da do sada nema opredijeljenih sredstava za aktivnosti vezane za zaštitu regionalnih ili manjinskih jezika. Komitet eksperata ipak shvata da su godišnja sredstva dodjeljena novoosnovanom Centru za kulturu manjina upotrebljeni između ostalog i za ove namjere.
178. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena, ali traži od crnogorskih vlasti da pruže više informacija o aktivnostima Centra vezanim za albanski jezik, kao i o svim drugim mogućnostima finansiranja.
- b) *da podstaknu različita sredstva putem kojih bi djela sačinjena na regionalnim ili manjinskim jezicima postala dostupna, pomaganjem i razvitkom prevođenja, nadsinhronizacije i titlovanih prevoda;*

179. Izuzev činjenice da aktivnosti koje su predmet ove obaveze može da finansijski pomogne Ministarstvo kulture, sporta i medija uz određene preduslove, prvi periodični izvještaj ne daje nikakvu informaciju o ovoj obavezi.
180. Komitet eksperata ne može da dođe do zaključka o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije na ovu temu u sljedećem periodičnom izvještaju.
- c) *da unaprijede pristup regionalnih ili manjinskih jezika radovima proizvedenim na drugim jezicima , razvojem prevoda, nadsinhronizaciji titlovanih prevoda;*
181. Izuzev činjenice da aktivnosti koje su predmet ove obaveze može da finansijski pomogne Ministarstvo kulture, sporta i medija uz određene preduslove, prvi periodični izvještaj ne pruža nikakvu drugu informaciju o ovoj obavezi. Komitet eksperata nije dobio nikakvu dodatnu informaciju prilikom posjete na licu mjesta.
182. Komitet eksperata ne može, dakle, da dođe do zaključka o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju, uključujući i nekoliko praktičnih primjera.
- f) *da ohrabre direktno učešće predstavnika onih koji koriste odgovarajuće regionalne ili manjinske jezike u obezbjeđivanju uslova i planiranju kulturnih djelatnosti;*
183. Komitet eksperata nije dobio dovoljno informacija da bi donio zaključak o ovoj obavezi. On zato traži od crnogorskih vlasti da pruže potrebne informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 2

Što se tiče teritorija različitih od onih na kojima su regionalni ili manjinski jezici tradicionalno u upotrebi, ugovorne stranke preduzimaju, ukoliko broj njihovih korisnika to opravdava, da odobre, ohrabre i/ ili omoguće odgovarajuće kulturne aktivnosti i olakšice u skladu sa prethodnim stavom.

184. Prvi periodični izvještaj ne sadrži nikakvu informaciju o sprovođenju ove obaveze. Komitet eksperata nije dakle u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže odgovarajuće informacije u svom sljedećem periodičnom izvještaju.

Član 13 – Ekonomski i društveni život

Stav 1

Što se tiče ekonomskih i društvenih aktivnosti, ugovorne stranke preuzimaju obaveze na teritoriji čitave zemlje:

...

- c) *da se suprotstave praksi koja ima za cilj da obeshrabri upotrebu regionalnih ili manjinskih jezika u vezi sa ekonomskim i društvenim aktivnostima;*

185. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan o nacrtu Zakona protiv diskriminacije (vidjeti stav 59 gore) i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o njegovoj relevantnosti i daljem razvoju u odnosu na ovu obavezu u sljedećem periodičnom izvještaju.

2. 2. 2. Romski

186. Iako shvata odlučno zalaganje da se zaštiti romski jezik u Crnoj Gori u skladu sa Dijelom III Povelje, Komitet eksperata treba ipak da procjeni sadašnji nivo sprovođenja specifičnih obaveza u skladu sa Dijelom III u odnosu na romski. Ta procjena jasno pokazuje da postoji značajan nesklad između izvjesnog broja preuzetih obaveza i nivoa sprovođenja koji je predviđen unutrašnjim pravnim okvirom i praksom. Komitet eksperata posebno primjećuje da je izvršenje mnogih odabranih obaveza otežano, ili čak nemoguće, zbog činjenice da romski jezik nema normiranu pismenu formu u Crnoj Gori, budući da do sada nije kodifikovan.
187. Pored toga, kao što je navedeno u stavovima 31 i 32, romski nije u službenoj upotrebi ni u jednoj opštini. U skladu s tim, on se ne upotrebljava ni u jednoj opštini, što ima značajne implikacije, posebno na primjenu članova 9 i 10 Dijela III Povelje.

Član 8 – Obrazovanje

188. Za opšta zapažanja o obrazovanju Komitet eksperata upućuje na relevantne stavove već pomenute u tekstu (stavovi o albanskom jeziku).
189. Kao što je naznačeno u stavu 41, Crna Gora je usvojila Akcioni plan i Strategiju usmjerene na socijalnu integraciju romske manjine u Crnoj Gori. Jedan od ciljeva je da se unaprijedi obrazovanje Roma preduzimajući mjere za podsticanje njihove veće redovnosti u pohađanju nastave, integrisanje u redovne škole (nesrazmjerno veliki broj romskih đaka pohađa u ovom trenutku specijalne škole) i učenje crnogorskog jezika. Pored toga, dio ove politike predviđa da se vodi računa o njihovom sopstvenom jeziku i kulturi koji treba da se integrišu kao nastavni predmeti u obrazovanje. Da bi se postigao ovaj cilj, školski udžbenici treba da se objavljuju na romskom jeziku ili u dvojezičnoj verziji, treba proučavati romski jezik i kulturu, a nastavni kadar treba da se obučava kako bi mogao da predaje romski jezik i kulturu.
190. Komitet eksperata pozdravlja pozitivno zalaganje Crne Gore u borbi protiv postojeće prakse prema kojoj se romska djeca školuju u specijalizovanim školama ili razredima. On takođe pozdravlja zalaganje u korist uključivanja nastave romskog jezika kao sastavnog dijela obrazovanja romske djece.
191. Preambula Povelje svakako navodi da «zaštita i unaprjeđenje regionalnih ili manjinskih jezika ne treba da budu smetnja službenim jezicima i potrebi da se oni uče». S druge strane, neophodnost uspješne integracije Roma u crnogorsko društvo zaslužuje maksimalnu podršku, uzimajući u obzir nepovoljne ekonomske, socijalne i političke uslove kojima su Romi izloženi vjekovima u većini evropskih zemalja. Ne treba međutim, poistovjetiti socijalnu integraciju i kulturnu i jezičku asimilaciju. Puno priznavanje jezičkih i kulturnih specifičnosti Roma može više doprinijeti uspjehu njihove integracije u društvo nego njihova negacija. S druge strane, sticanje višestrukih jezičkih sposobnosti već u ranom uzrastu, ili još bolje, biti govornik dva maternja jezika, ojačava intelektualne i jezičke sposobnosti djeteta (vidjeti izvještaj o procjeni primjene Povelje u Slovačkoj ECRML (2007) 1, stav 59).
192. Komitet eksperata nije dobio nikakvu informaciju od crnogorskih vlasti o načinu na koji se procjenjuje potreba za nastavom na regionalnom ili manjinskom jeziku i o tome kako se roditeljima ukazuje na njihovo pravo i mogućnosti da njihova djeca dobijaju obrazovanje na regionalnom ili manjinskom jeziku. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o ovoj temi u svom sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 1

U pogledu obrazovanja ugovorne stranke preuzimaju obavezu da na onoj teritoriji na kojoj su ovi jezici u upotrebi, u skladu sa situacijom svakog od ovih jezika, i bez ikakvih ometanja učenja službenog jezika:

Predškolsko obrazovanje

- a)
 - i omoguće predškolsko obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku ;ili
 - ii omoguće značajan dio predškolskog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - iii **primjene jednu od ovih mjera na one polaznike čije porodice tako nešto zahtijevaju a čiji se broj smatra dovoljnim; ili**
 - iv **ako javne vlasti nemaju direktnih ovlašćenja u oblasti predškolskog obrazovanja, da stimulišu ili ohrabre primjenu mjera koje su pomenute;**
193. Obje tačke koje je odabrala Crna Gora su alternativne opcije od kojih je samo jedna trebalo da bude zadržana (vidjeti prvi izvještaj o procijeni primjene Povelje u Danskoj ECRMIL (2004) 2, stav 58).
194. Nije pružena nikakva informacija o sprovođenju ove obaveze za romski jezik. Komitet eksperata nije dobio informaciju prilikom posjete o tome da li se romski jezik podučava u bilo kojoj formi na predškolskom nivou ali je obaviješten o postojanju jedne romske predškolske ustanove u Podgorici. Takođe je informisan da samo 14% romske djece pohađa predškolske ustanove.
195. Komitet eksperata stoga smatra da ova obaveza nije ispunjena.

Osnovno obrazovanje

- b)
 - i omoguće osnovno obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - ii **obezbjede značajan dio osnovnog obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili**
 - iii *obezbjede, u okviru osnovnog obrazovanja, da učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika postane integralni dio nastavnog plana; ili*
 - iv **primjene jednu od ove tri mjere makar na one polaznike čije porodice tako nešto zahtijevaju a čiji se broj smatra dovoljnim;**
196. Kao što je naznačeno u stavu 193, dvije tačke koje je izabrala Crna Gora (ii i iv) su opcije od kojih je samo jedna treba da bude zadržana.
197. Prilikom posjete, Komitet eksperata je posjetio osnovnu školu Božidar Vuković koja se nalazi na periferiji Podgorice, a koju pohađa veliki broj romskih učenika. Škola posjeduje i područno odjeljenje u jednom izbjegličkom kampu (u kome živi veliki broj Roma sa Kosova).
198. Direktor škole obavijestio je Komitetu eksperata da se romski jezik kao takav ne podučava kao školski predmet, niti se upotrebljava kao jezik nastave u školskom sistemu Crne Gore. Navedeno je nekoliko razloga.
199. Kao prvo, romska populacija u Crnoj Gori čini jednu heterogenu grupu, sačinjenu od Roma, Aškalija i Egipćana. Postoji i jedna brojna grupa koja je nedavno došla sa Kosova, koja govori albanski jezik pored romskog ili samo albanski. Drugo, romski jezik nije normiran niti kodifikovan, što se uzima kao smetnja za njegovo podučavanje i što ima posledice na gotovo sve nivoe obrazovanja. Pored toga, nastavnicima nije pružena nikakva mogućnost obuke i ne postoji ni jedan nastavnik romskog jezika. Treće, jedan od glavnih razloga je činjenica da vlasti i školske ustanove daju prioritet socijalnoj integraciji romskih učenika. Mnogi romski đaci, posebno oni koji su porijeklom sa Kosova, ne vladaju crnogorskim jezikom. Pored toga, neredovnost pohađanja nastave i procenat napuštanja školovanja romskih učenika u toku i poslije osnovne škole su veoma visoki, uprkos naporima koje čine škole i mehanizama za

podršku koje obezbjeđuju vlasti i neprofitne organizacije. Najveći izazov je uvjeriti roditelje u značaj obrazovanja za njihovu djecu.

200. Škola je zaposlila dva asistenta pripadnika romske manjine u okviru jednog pilot projekta u skladu sa Akcionim planom za Rome. U školi se takođe obavlja nastava romskog jezika i kulture u okviru 20% nastavnog programa koji se kreira slobodno (vidjeti napomjenu na dnu stranice kod stava 19). Uvođenje zvanja romskih asistenata pokazalo se kao vrlo uspješno. Asistenti su postali dobri posrednici između porodice i škole i pomogli su romskim učenicima da se bolje integrišu. Pri tome asistent koristi romski jezik. Međutim, prema mišljenju direktora škole, Ministarstvo prosvjete i nauke ne pruža stalnu podršku asistentima, iako se čini da je spremno da nađe rješenje za ovaj problem.
201. Predstavnici govornika romskog jezika bili bi naklonjeni uvođenju romskog jezika kao izbornog školskog predmeta u nastavne planove i programe.
202. Komitet eksperata smatra da je pilot projekat koji koristi romske radnike u školama za pohvalu i da se čini da je dao dobre rezultate. Komitet eksperata podstiče crnogorske vlasti da uvedu inicijativu sa romskim asistentima i u druge škole koje pohađa značajan broj učenika koji govore romski jezik, kao i da osiguraju trajnije zadržavanja ovih asistenata.
203. Komitet eksperata, međutim, smatra da obaveza nije ispunjena.

Srednješkolosko obrazovanje

- c)
 - i omoguće srednje obrazovanje na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku; ili
 - ii omoguće značajan dio srednjeg obrazovanja na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jezik; ili
 - iii **obezbijede, u okviru srednjeg obrazovanja, uslove za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika u okviru nastavnog plana; ili**
 - iv **primjene jednu od ovih mjera makar na one đake koji tako žele ili, ako je to primjenljivo, čije porodice tako žele i čiji se broj smatra dovoljnim;**
204. Kao što je naznačeno u stavu 193, dvije tačke koje je izabrala Crna Gora (iii i iv) su opcije od kojih je trebalo zadržati samo jednu.
205. Komitet eksperata nije dobio informaciju koja se odnosi na ponudu nastave romskog jezika u okviru srednješkoloskog obrazovanja. Kao što je već pomenuto, procjenat napuštanja školovanja romskih učenika je veoma visok.
206. Komitet eksperata smatra da obaveza nije ispunjena.

Tehničko i specijalističko obrazovanje

- d)
 - i omoguće tehničko i specijalističko obrazovanje na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - ii omoguće značajan dio tehničkog obrazovanja na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima; ili
 - iii u okviru tehničkog ili specijalističkog obrazovanja stvore uslove za učenje odgovarajućeg regionalnog ili manjinskog jezika u okviru nastavnog plana; ili
 - iv **primjene jednu od ovih mjera prema onim đacima koji tako žele ili, ako je to primjenljivo, čije porodice tako žele u broju koji se smatra dovoljnim.**
207. Prvi periodični izvještaj ne pruža informaciju o sprovođenju ove obaveze. Tokom posjete, Komitet eksperata nije dobio nikakvu informaciju o tome da li romski jezik postoji kao predmet ili kao jezik nastave u okviru tehničkog i specijalističkog obrazovanja ili o tome kako se zahtjevi u toj oblasti procjenjuju.

208. Komitet eksperata zaključuje dakle da obaveza nije ispunjena.

Univerzitetsko i visoko obrazovanje

e) ...

ii omoguće uslove za studiranje ovih jezika kao predmeta na univerzitetima ili visokim školama;

209. Prvi periodični izvještaj ne sadrži informaciju koja se odnosi na sprovođenje ove obaveze. Prema informacijama prikupljenim u toku posjete, Komitet eksperata shvata da nema mogućnost za studiranje romskog jezika kao predmeta u okviru visokog obrazovanja.

210. Komitet eksperata stoga smatra da obaveza nije ispunjena i ohrabruje crnogorske vlasti da preduzmu specifične mjere kako bi se omogućilo studiranje romskog jezika u okviru visokog obrazovanja.

Obrazovanje odraslih i kontinuirano obrazovanje

f) ...

iii ako vlasti nemaju direktnog ovlašćenja u oblasti obrazovanja odraslih, da stimulišu ili ohrabre proučavanje tih jezika kao predmeta u okviru obrazovanja odraslih;

211. Prvi periodični izvještaj ne pruža informaciju koja se odnosi na ovu obavezu niti je Komitet eksperata u toku posjete dobio bilo kakvu informaciju koja bi ukazala da li se romski jezik nudi kao predmet u centrima za obrazovanje odraslih i da li crnogorske vlasti podstiču ili pomažu ovakvu ponudu.

212. Tokom posjete, jedan predstavnik Zavoda za školstvo informisao je Komitet eksperata da nije zabilježen ni jedan zahtjev za kurseve romskog jezika u okviru obrazovanja za odrasle. Komitet eksperata, međutim, ne raspolaže nikakvom informacijom o tome da li su potencijalno zainteresovane osobe bile upoznate o takvoj mogućnosti.

213. Komitet eksperata ne može stoga da donese zaključak o ovoj obavezi. On traži od crnogorskih vlasti da daju informacije u svom sljedećem periodičnom izvještaju o postojećim mogućnostima za učenje romskog jezika u okviru obrazovanja za odrasle i o mjerama koje su vlasti preduzele da bi podstakle ovu ponudu.

Nastava istorije i kulture

g) načine aranžmane koji bi obezbijedili učenje istorije i kulture koja se tiče regionalnih ili manjinskih jezika

214. Član 8 Zakona o manjinama propisuje da «Republika razvija i unaprjeđuje proučavanje istorije, tradicije, jezika i kulture manjina». Član 15 istog Zakona proširuje tu obavezu na škole u kojima se predaje većinski jezik «[...] nastavni programi treba da sadrže teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina, kao i druge sadržaje koji podstiču međusobnu toleranciju i zajednički život».

215. Prema predstavnicima govornika romskog jezika koje je Komitet eksperata sreo tokom svoje posjete, istorija i kultura Roma i romski jezik ne uče se u školama u Crnoj Gori.

216. U svjetlu ovih informacija, Komitet eksperata zaključuje da ova obaveza nije ispunjena. On podstiče crnogorske vlasti da preduzmu mjere kako bi se osiguralo da se romska istorija i kultura predaju u školama.

Osnovna i kontinuirana obuka nastavnika

- h) *obezbjede osnovno i kasnije osposobljavanje nastavnika potrebnih da primjene odredbe sadržane u tačkama a do g koje su prihvatile;*
217. Nijedna informacija koja se odnosi na primjenu ove obaveze nije sadržana u prvom periodičnom izvještaju. Tokom posjete, predstavnici govornika romskog jezika informisali su Komitet eksperata da nema osnovne ili kontinuirana obuke nastavnika za romski jezik. Prema gore pomenutom Akcionom planu, postojeći kadar treba da bude obučen kako bi mogao da vrši nastavu romske kulture i jezika. Komitet eksperata smatra da su inicijative opisane u Akcionom planu pozitivne i da bi bile od velike koristi ne samo za bolju integraciju romskih učenika već i za nastavu romskog jezika. Komitet eksperata podstiče crnogorske vlasti da sprovedu odgovarajuće djelove Akcionog plana koji se odnose na obuku nastavnika.
218. Komitet eksperata ipak smatra da u ovom trenutku obaveza nije ispunjena.

Član 9 - Sudske vlasti

Stav 1

Zemlje ugovornice se obavezuju, u odnosu na one sudske oblasti u kojima broj stanovnika koji upotrebljavaju regionalne ili manjinske jezike opravdava dolje pomenute mjere, u skladu sa situacijom sa svakim od ovih jezika i pod uslovom da sudija ne smatra da upotreba olakšica predviđenih ovim članom može da omete valjano sprovođenje postupka:

- a) *u krivičnom postupku:*
- ...
- ii *da okrivljenom garantuju pravo da upotrebljava sopstveni regionalni ili manjinski jezik; i/ili*
- iii *da obezbijede da zahtijev i dokaz, bez obzira na to da li je u pisanoj ili usmenoj formi, ne bude smatran neprihvatljivim samo zbog toga što je formulisan na regionalnom ili manjinskom jeziku; i/ili*
- iv *da izdaju, na odgovarajuću zahtijev, dokumente koji se tiču pravnog postupka na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku, ako je to neophodno, korišćenjem odgovarajućih prevodilaca koji ne bi izazivali nikakve dodatne troškove zainteresovanim osobama;*
- b) *u građanskim parnicama:*
- ...
- ii *da dopuste, kad god stranka treba da se pojavi lično pred sudom, da može da koristi sopstveni regionalni ili manjinski jezik bez ikakvih dodatnih troškova: i/ili*
- iii *da dopuste izdavanje dokumenata i dokaza na regionalnim ili manjinskim jezicima, ukoliko je to neophodno, korišćenjem odgovarajućih prevodilaca;*
- c) *u postupcima pred sudovima koji se tiču upravnih stvari:*
- ...
- ii *da dopuste, kad god stranka treba lično da se pojavi pred sudom, da može da koristi sopstveni regionalni ili manjinski jezik bez ikakvih dodatnih troškova; i/ili*
- iii *da dopuste izdavanje dokumenata i dokaza na odgovarajućim regionalnim ili manjinskim jezicima, ako je to neophodno, uz upotrebu odgovarajućih prevodilaca;*
219. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 11 i 15), pravo okrivljenog da koristi romski jezik u krivičnim postupcima i građanskim parnicama kao i pravo stranaka u građanskoj parnici da koriste romski garantovani su članovima 7, 8, 9, i 199 Zakonika o krivičnom postupku broj 71/03, članovima 7, 99 i 102 Zakona o parničnom postupku i članom 15 Zakona o upravnom sporu (broj 60/03).

220. Na osnovu tih zakona i u skladu sa stavom 5 člana 79 Ustava, jezik nacionalne manjine može da se koristi u sudovima koji se nalaze u područjima gdje je jezik te nacionalne manjine u službenoj upotrebi.
221. Komitet eksperata ustanovio je da, u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku, troškovi prevođenja padaju na teret sudova.
222. Prema jednom predstavniku Ministarstva pravde kojeg je Komitet eksperata sreo tokom posjete, sudija ima dužnost da obavijesti okrivljenog o njegovom pravu da koristi svoj jezik na sudu. U suprotnom, u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku, moguće je da to bude razlog za ukidanje presude. Prema ovom predstavniku, pravo na korišćenje manjinskog jezika na sudu je potpuno, bilo da stranka vlada službenim jezikom ili ne.
223. Predstavnici govornika romskog jezika koje je Komitet eksperata sreo prilikom posjete izrazili su svoje generalno zadovoljstvo u pogledu mogućnosti korišćenja romskog jezika u sudskim postupcima. Postoje dva prevodioca za romski jezik.
224. Međutim, budući da romski jezik nije u službenoj upotrebi u Crnoj Gori, Komitetu eksperata nije jasno u kojoj mjeri jedan govornik romskog jezika može da koristi romski u postupcima pred sudom, bilo da se radi o krivičnom ili parničnom postupku, ili upravnom sporu. Komitet eksperata prema tome ne može da donese zaključak o ispunjavanju ovog uslova i traži od crnogorskih vlasti da pruže više informacija o ovoj temi u svom sljedećem periodičnom izvještaju.
- d) da preuzmu mjere kako bi obezbijedile da primjena pomenutih podstavova i bilo koje neophodno korišćenje prevodilaca ne izaziva dodatne troškove zainteresovanim licima.*
225. Na osnovu Zakona o parničnom postupku, troškovi prevođenja padaju na teret sudova. Komitet eksperata nije dobio ni jednu odgovarajuću informaciju u pogledu Zakona o upravnom sporu.
226. Komitet eksperata smatra da je u ovom trenutku obaveza ispunjena u pogledu parničnog postupka. Nije u mogućnosti da dođe do zaključka u odnosu na upravne sporove i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 2

Ugovorne stranke se obavezuju:

- a) da ne dovode u pitanje valjanost pravnih dokumenata samo zbog toga što su donijeti na regionalnom ili manjinskom jeziku; ili*
- b) da ne dovode u pitanje valjanost pravnih dokumenata koji su donijeti u okviru države samo zbog toga što su načinjeni na regionalnom ili manjinskom jeziku, ili da obezbijede da se oni mogu upotrijebiti protiv zainteresovanih trećih lica, koja inače ne koriste ove jezike pod uslovom da im je sadržaj ovih dokumenata stavljen na uvid od strane osoba koje se na njega pozivaju; ili*
- c) da ne poriču valjanost pravnih dokumenata donijetih između različitih strana samo zbog toga što su načinjeni na regionalnom ili manjinskom jeziku.*
227. Tačke b) i c) su uključene u tačku (a) i Povelja predviđa da tačka (a) može da bude izabrana kao alternativa drugim opcijama iz člana 9.2. a ne kao dodatak njima. Obaveze b) i c) predstavljaju prema tome ponavljanje obaveza Crne Gore (vidjeti prvi izvještaj o ocjeni primjene Povelje u Danskoj ECRML (2004) 2, tačka 78).
228. U skladu sa prvim periodičnim izvještajem (strana 12) na osnovu Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o parničnom postupku i Zakona o upravnom sporu, validnost pravnih akata koji nijesu napisani na službenom jeziku ne može biti osporavana.
229. U svjetlu ovih informacija Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena.

Stav 3

Zemlje članice preuzimaju obavezu da se na regionalnim ili manjinskim jezicima nađu najznačajniji nacionalni zakonodavni tekstovi, a posebno oni koji se tiču lica koja koriste ove jezike, osim ako oni do njih nijesu došli na neki drugi način.

230. Prema informacijama koje je sakupio Komitet eksperata, ni jedan zakon nije preveden na romski jezik. Prema tome ova obaveza nije ispunjena.

Član 10 – Upravne vlasti i javne službe

Opšte napomjene

231. U skladu sa članom 11 Zakona o manjinama, manjine imaju pravo da koriste svoj jezik i pismo (vidjeti stav 44 ovdje gore). To pravo je osigurano činjenicom da stav 10 člana 79 Ustava i član 25 Zakona o manjinama daju manjinama pravo da budu proporcionalno predstavljene u javnim službama, državnim organima i tijelima lokalne samouprave. Komitet eksperata, međutim, ne raspolaže ni jednom informacijom koja pokazuje u kojoj mjeri se to primjenjuje u praksi na članove romske manjine.
232. Po mišljenju Komiteta eksperata crnogorske vlasti nijesu do sada identifikovale ni jednu oblast ni u jednoj opštini u Crnoj Gori u kojoj Romi predstavljaju većinu ili «veći dio» i da ni jedna lokalna samouprava nije odlučila da dodijeli status jezika u službenoj upotrebi romskom jeziku.

Stav 1

U okviru administrativnih oblasti države, u kojima broj njenih stanovnika koji koriste regionalne ili manjinske jezike opravdava mjere koje su navedene u ovom članu, u skladu sa situacijom sa svakim od tih jezika, ugovorne stranke, koliko je to god moguće, preuzimaju sljedeće obaveze:

a) ...

iii. da obezbijede da oni koji koriste regionalne ili manjinske jezike mogu da podnesu usmene ili pismene predstavke i dobiju odgovore na ovim jezicima; ili

iv. da obezbijede da oni koji koriste regionalne ili manjinske jezike mogu da podnose usmene ili pismene predstavke na ovim jezicima; ili

v. da obezbijede da oni koji koriste regionalne ili manjinske jezike mogu punovažno da podnose dokumente na ovim jezicima;

...

c) *da se omogući upravnim vlastima da izrađuju nacрте dokumenata na regionalnim ili manjinskim jezicima.*

233. Obaveze iv) i v) stava 1, a. uključene su u tačku (a) opcija iii), a Povelja predviđa da tačka (a) opcija iii) može da bude zadržana kao alternativa drugim opcijama člana 10.1. a. Obaveze iv) i v) čine, prema tome, ponavljanje obaveza Crne Gore (vidjeti prvi izvještaj o procjeni primjene Povelje u Hrvatskoj ECRML (2001) 2, tačka 75).
234. Komitet eksperata ne raspolaže informacijom o propisima koji se primjenjuju na upotrebu romskog jezika u lokalnim službama državnih organa.
235. Komitet eksperata ne raspolaže sa dovoljnim informacijama kako bi donio zaključak o ovim obavezama i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o zakonskim osnovama kao i primjere primjene u praksi ovih obaveza.

Stav 2

Po pitanju lokalnih i regionalnih vlasti na čijoj teritoriji određeni broj stanovnika koristi regionalne ili manjinske jezike a da je taj broj takav da opravdava dođe pomenute mjere, ugovorne stranke preuzimaju obavezu da odobre ili ohrabre

...

- b) *mogućnost za one koji koriste regionalne ili manjinske jezike da podnesu pismene ili usmene predstavke na tim jezicima*
236. Tokom posjete na licu mjesta, Komitet eksperata je sreo jednog predstavnika opštine Berane koji je informisao Komitet eksperata o namjeri da se u lokalnoj administraciji zaposli jedan pripadnik romske manjine da bi obrađivao zahtjeve govornika romskog jezika kako bi im bio osiguran bolji pristup njihovim pravima. Komitet eksperata pozdravlja ovu inicijativu i traži od crnogorskih vlasti da pruže više informacija u svom sljedećem periodičnom izvještaju.
237. Komitet eksperata zaključuje da u ovom trenutku obaveza nije ispunjena.
- d) *da lokalne vlasti objavljuju svoja zvanična dokumenta na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku*
238. Komitet eksperata nije upoznat da su lokalne vlasti objavile bila kakva dokumenta na romskom jeziku. Komitet stoga smatra da obaveza nije ispunjena.
- g) *upotrebu, ako je neophodno zajedno sa imenom na službenom jeziku države, tradicionalnih oblika imena mjesta na regionalnim ili manjinskim jezicima.*
239. Član 11 Zakona o manjinama definiše upotrebu imena mjesta na regionalnim ili manjinskim jezicima. Pored toga, imena javnih ustanova, imena jedinica lokalne samouprave, imena ulica i institucija takođe treba da su napisana na jeziku i pismu manjine kada je njen jezik u službenoj upotrebi. Upotreba je i u ovom slučaju propisana opštinskim statutima.
240. Nema natpisa imena mjesta na romskom jeziku u Crnoj Gori. To je potvrđeno od strane govornika romskog jezika tokom naše posjete na licu mjesta. U skladu sa tim obaveza nije ispunjena.

Javne službe

Stav 3

Što se tiče javnih službi koje obezbijavaju upravne vlasti ili lica koja djeluju u njihovo ime, ugovorne stranke preduzimaju, u okviru teritorije na kojoj se regionalni ili manjinski jezici koriste, u saglasnosti sa situacijom svakog jezika i koliko je to razumno moguće:

- a) *da obezbijede da će se regionalni ili manjinski jezik koristiti u javnim službama*
241. Komitet eksperata nije dobio nikakvu informaciju koja se odnosi na upotrebu romskog jezika u javnim službama. On dakle nije u mogućnosti da dođe do zaključka o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 4

U namjeri da se ostvare odredbe sadržane u stavovima 1, 2 i 3 ugovorne stranke preuzimaju jednu ili više od sljedećih obaveza:

- a) *prevođenje i tumačenje kada je to potrebno:*
242. Komitet eksperata nije dobio nijednu informaciju u vezi sa ovom obavezom i prema tome traži od crnogorskih vlasti da ga obavještaju o ovom pitanju u svom sljedećem izvještaju.

- c) *udovoljavanje, koliko je to moguće, zahtjevima zaposlenih u javnim službama koji poznaju neki regionalni ili manjinski jezik da budu angažovani na teritorijama na kojima se ovi jezici govore*

243. Prvi periodični izvještaj ne sadrži informaciju koja se odnosi na ovu obavezu, niti je Komitet eksperata bio u mogućnosti da dobije te informaciju prilikom posjete na licu mjesta.
244. Komitet eksperata nije stoga u poziciji da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije koje bi ukazivale da li su ispunjeni zahtjevi govornika romskog jezika koji rade u javnim službama da budu zaposleni u područjima u kojima se govori romski.

Stav 5

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da dopuste upotrebu i usvajanje porodičnih imena na regionalnim ili manjinskim jezicima, na zahtjev onih koji su zainteresovani.

245. U skladu sa članom 10 Zakona o manjinama, osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama imaju pravo da upotrebljavaju svoja prezimena i imena kao i imena svoje djece. Imaju takođe pravo da upišu ta imena u javne registre i lična dokumenta na svom jeziku i pismu. Prema članu 2, stav 3 Zakona o upotrebi imena i prezimena (broj 20/93, 27/94), manjine mogu slobodno da upisuju svoja lična imena na svom pismu.
246. U prvom periodičnom izvještaju ne postoji ni jedna informacija o konkretnom sprovođenju ove obaveze, niti je Komitet eksperata dobio ikakvu informaciju o tome kada je u pitanju romski jezik. Pored toga, čini se da je jedan novi zakon usvojen u međuvrijemenu (Zakon o prezimenima i imenima iz jula 2008.). Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da izvijeste o tome da li govornici romskog jezika mogu da koriste svoja prezimena na romskom jeziku.
247. Komitet eksperata nije u ovom trenutku u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže potrebne informacije u svom sljedećem periodičnom izvještaju.

Član 11 – Mediji

248. U pogledu opštih informacija koje se odnose na elektronske medije, Komitet eksperata upućuje na stavove 142 – 147.

Stav 1

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da za one koji koriste regionalne ili manjinske jezike na teritoriji na kojoj se ovi jezici govore, u skladu sa situacijom svakog jezika, do stepena do kojeg javne vlasti, direktno ili indirektno, imaju nadležnost, moć ili igraju odgovarajuću ulogu u ovoj oblasti, i poštujući princip nezavisnosti i autonomnosti sredstava javnog informisanja:

- a) *u smislu u kom radio i televizija ostvaruju ulogu javne službe:*

...

- iii *omoguće odgovarajuće odredbe zahvaljujući kojima bi prikazivači programa ponudili sadržaje na regionalnim ili manjinskim jezicima;*

249. Član 12 Zakona o manjinama propisuje da javni radio-emiteri («kompetentni servisi za proizvodnju i emitovanje programa čiji je osnivač Republika») treba da predvide odgovarajući broj sati emitovanja na jezicima manjina.
250. Član 4 Zakona o javnim radio-difuznim servisima «Radio Crne Gore» i «Televizija Crne Gore» predviđa mogućnost stvaranja regionalnih radio i televizijskih studija za proizvodnju i emitovanje programa na regionalnim i manjinskim jezicima. Član 10 istog Zakona garantuje djelimično finansiranje ovih programa.

251. Tri Roma su završila novinarsku obuku i sada rade na programima na romskom jeziku. Međutim, prema predstavnicima Roma, potrebno ih je više. Jedan televizijski program u trajanju od 30 minuta emituje se jedan put mjesečno na romskom jeziku. Pored toga, tokom televizijskih vijesti u dane vikenda, nekoliko minuta vijesti emituje se na romskom jeziku.
252. Prema izjavama predstavnika javnih elektronskih medija koje je Komitet eksperata sreo prilikom posjete, u skladu sa zakonom, programi koji se emituju na nekom drugom jeziku sem crnogorskog treba da su titlovani. Međutim, ljudski resursi su nedovoljni da bi se titlovali svi programi emitovni na romskom jeziku. Komitet eksperata traži od crnogorskih vlasti da preciziraju, u sljedećem periodičnom izvještaju, da li se obaveza titlovanja programa takođe odnosi i na programe na romskom jeziku i u tom slučaju da li vlasti daju finansijsku pomoć kako bi se pomogli troškovi titlovanja.
253. Kada se radi o radio programima, jedan dvojezični program od 30 minuta emituje se dva puta nedjeljno već 4 godine na javnom radio servisu. Pored toga, pet javnih lokalnih radio stanica emituju nedjeljni program na romskom jeziku, koji je provobitno emitovao privatni radio-emiter Antena M (vidjeti stav 256 ovdje dolje).
254. Na osnovu ovih informacija, Komitet eksperata smatra da je obaveza djelimično ispunjena. Komitet eksperata pozdravlja pozitivne napore koji se ulažu poslednjih godina kako bi se garantovalo prisustvo romskog jezika na radiju i televiziji i podstiče crnogorske vlasti da nastave svoje napore da bi se još više poboljšala ponuda romskog jezika u elektronskim medijima.
- b) ...
- ii **ohrabre ili olakšaju redovno emitovanje radio programa na regionalnim ili manjinskim jezicima;**
255. Član 12 Zakona o manjinama daje vlastima mogućnost da preduzmu mjere za podsticanje emitovanja programa na regionalnim ili manjinskim jezicima na privatnim radio i televizijskim stanicama.
256. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 21) komercijalna radio stanica «Antena M» je tokom 2006. godine emitovala 48 programa na romskom jeziku, ili ukupno 36 časova. Komitet eksperata je informisan da je radio stanica «Antena M» u međuvremenu prestala sa emitovanjem zbog visokih troškova. Sada program emituju pet javnih lokalnih radio stanica (vidjeti stav 253).
257. Kada su u pitanju radio programi, Komitet eksperata je tokom posjete dobio informacije od strane predstavnika govornika romskog jezika da je nekoliko pokušaja stvaranja jedne romske radio stanice propali.
258. Izgleda da privatne radio stanice u Crnoj Gori ne emituju nikakav program na romskom jeziku. Komitet eksperata, prema tome smatra da obaveza nije ispunjena.
- c) ...
- ii **ohrabre ili olakšaju redovno emitovanje televizijskog programa na regionalnim ili manjinskim jezicima**
259. Komitet eksperata nije informisan o postojanju bilo kakvog televizijskog programa na privatnim televizijskim kanalima. On prema tome smatra da obaveza nije ispunjena.
- d) **ohrabre ili olakšaju proizvodnju ili distribuciju audio ili audiovizuelnih radova na regionalnim ili manjinskim jezicima**
260. Prvi periodični izvještaj ne sadrži informaciju koja se odnosi na primjenu ove obaveze, niti je Komitet eksperata bio u mogućnosti da dobije informacije o ovome prilikom posjete.

261. Komitet eksperata nije stoga u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o tome kako podstiču i/ili olakšavaju proizvodnju i emitovanje audio i audiovizuelnih radova na romskom jeziku.
- e) *i ohrabre ili olakšaju stvaranje i očuvanje makar jednih novina na regionalnim ili manjinskim jezicima*
262. Prvi periodični izvještaj ne sadrži informaciju koja se odnosi na sprovođenje ove obaveze ili o nekim novinama na romskom jeziku, niti je Komitet eksperata dobio bilo kakve informacije o tome da li vlasti podstiču ili olakšavaju takve inicijative.
263. Komitet eksperata zaključuje dakle da obaveza nije ispunjena.
- f) *...*
- ii primjene postojeće mjere finansijske podrške i na audiovizuelnu produkciju na regionalnim ili manjinskim jezicima;*
264. Prvi periodični izvještaj ne sadrži informaciju koja se odnosi na sprovođenje u praksi ove obaveze, niti je Komitet eksperata bio u mogućnosti da dobije takve informacije tokom posjete.
265. Komitet eksperata nije prema tome u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o tome kako primjenjuju postojeće mjere u pogledu finansijske pomoći audiovizuelnoj produkciji na romskom jeziku.

Stav 2

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da garantuju slobodu direktnog prijema radio i televizijskog programa iz susjednih zemalja, na jeziku koji je isti ili sličan regionalnom ili manjinskom jeziku, kao i da se ne suprotstavljaju reemitovanju radio i televizijskog programa iz susjednih zemalja na ovom jeziku. One se, pored toga, zalažu da osiguraju da se neće postavljati nikakva ograničenja pravu na slobodu izražavanja i slobodnu cirkulaciju informacija u okviru pisane štampe na jeziku koji je isti ili sličan regionalnom ili manjinskom jeziku. Uživanje ovih sloboda, pošto sobom nosi odgovarajuće dužnosti i odgovornosti, može da bude podvrgnuto takvim formalnostima, uslovljavanjima, ograničavanjima ili kaznama koje su propisane zakonom i koje su nužne u demokratskom društvu, u interesu nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja i morala, radi zaštite ugleda ili radi zaštite informacija koje su primljene u povjerenju, ili za održavanje autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

266. Komitet eksperata nije dobio informaciju od strane vlasti niti bilo kog drugog izvora koje bi se odnosile na ovu obavezu.
267. Komitet eksperata nije dakle u mogućnosti da dođe do zaključka o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže nedostajuće informacije u svom sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 3

Ugovorne stranke preuzimaju obavezu da obezbijede da interesi korisnika regionalnih ili manjinskih jezika budu predstavljeni i uzeti u obzir tako što se mogu stvarati odgovarajuća tijela koja bi bila u skladu sa zakonom i odgovornostima koje postoje kada se garantuju slobode i pluralizam medija.

268. Prema prvom periodičnom izvještaju (strana 22), Savjet Radio i Televizije Crne Gore, u skladu sa članom 15 Zakona o javnim radio-difuznim servisima, imenuje savjetodavnu komisiju odgovornu za programske sadržaje na jezicima nacionalnih manjina. Pored toga, u skladu sa članom 15, komisija takođe daje svoju saglasnost na budžet koji je dodijeljen tim programima. Komitet eksperata je informisan o stvaranju i funkcionisanju ove savjetodavne komisije. Komitet eksperata, međutim, nema nikakvu informaciju o sastavu ove komisije ili o tome da li kriterijumi za nominovanje članova komisije štite interese govornika romskog jezika.
269. Komitet eksperata nije prema tome u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Član 12 – Kulturne aktivnosti i pogodnosti

Stav 1

Što se tiče kulturnih aktivnosti i olakšica - posebno biblioteka, videoteka, kulturnih centara, muzeja, arhiva, akademija, pozorišta ili bioskopa, kao i literarnih radova ili filmske produkcije, različitih oblika kulturnog izražavanja, festivala i kulturne industrije, uključujući i upotrebu novih tehnologija - ugovorne stranke preuzimaju obavezu da unutar teritorije na kojoj se ovi jezici koriste, i do stepena do kog su javne vlasti za to nadležne, imaju ovlaštenja ili igraju odgovarajuću ulogu:

- a) *da ohrabre vidove izražavanja i inicijative specifične za regionalne ili manjinske jezike i da omoguće različite načine pristupa umjetničkim djelima proizvedenim na ovim jezicima;*
270. Pravo nacionalnih manjina na stvaranje kulturnih udruženja, uz materijalnu pomoć države, garantovano je Ustavom u stavu 6 člana 79.
271. Prema informacijama kojima raspolaže Komitet eksperata, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava dodijelilo je sredstva za publikacije na romskom jeziku i prevode radova na romski.
272. Iako organizacije Roma koje spremaju pozorišne i druge manifestacije vezane za romski jezik imaju podršku, prema predstavnicima Roma finansijska pomoć koju dodjeljuje Vlada je ograničena. Oni imaju osjećaj da se pomoć u korist socijalne integracije obavlja na štetu podrške kulturnim aktivnostima.
273. Prema jednom predstavniku govornika romskog jezika, visina finansijske pomoći koja je dodijeljena nekoj nacionalnoj manjini je proporcionalna njenom brojčanom značaju prikazanom u posljednjem popisu stanovništva. Međutim, kao što je naznačeno u stavu 12, prema mišljenju govornika romskog jezika, popis ne odražava tačan broj Roma u Crnoj Gori.
274. Čini se da do sada nisu postojala opredijeljena sredstva za aktivnosti vezane za zaštitu manjinskih ili regionaonih jezika. Komitet eksperata ipak shvata da se sredstva na godišnjem nivou koja se dodjeljuju Centru za kulturu manjina upotrebljavaju, između ostalog, i za ove potrebe.
275. Komitet eksperata smatra da je obaveza ispunjena.
- b) *da podstaknu različita sredstva putem kojih bi djela sačinjena na regionalnim ili manjinskim jezicima postala dostupna, pomaganjem i razvitkom prevođenja, nadsinhronizacije i titlovanih prevoda;*
276. Sem činjenice da aktivnosti koje su predmet ove obaveze može finansijski pomoći Ministarstvo kulture, sporta i medija pod izvjesnim preduslovima, prvi periodični izvještaj ne daje nikakvu informaciju o ovoj obavezi.
277. Komitet eksperata ne može da dođe do zaljučka o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže više informacije na ovu temu u sljedećem periodičnom izvještaju.
- c) *da unaprijede pristup regionalnih ili manjinskih jezika radovima proizvedenim na drugim jezicima, razvojem prevoda, nadsinhronizaciji titlovanih prevoda;*
278. Sem činjenice da aktivnosti koje su predmet ove obaveze može finansijski pomoći Ministarstvo kulture, sporta i medija pod izvjesnim preduslovima, prvi periodični izvještaj ne pruža nikakvu informaciju o ovoj obavezi. Komitet eksperata nije dobio nikakvu dodatnu informaciju prilikom posjete.
279. Komitet eksperata ne može da dođe do zaključka o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da daju ove informacije u sljedećem periodičnom izvještaju, uključujući neke praktične primjere.

- f) *da ohrabre dikertno učešće predstavnika onih koji koriste odgovarajuće regionalne ili manjinske jezike u obezbjeđivanju uslova i planiranju kulturnih djelatnosti;*

280. Komitet eksperata nije dobio dovoljno informacija da bi donio zaključak o ovoj obavezi. On dakle traži od crnogorskih vlasti da pruže potrebne informacije u sljedećem periodičnom izvještaju.

Stav 2

Što se tiče teritorija različitih od onih na kojima su regionalni ili manjinski jezici tradicionalno u upotrebi, ugovorne stranke preuzimaju, ukoliko broj njihovih korisnika to opravdava, da odobre, ohrabre i/ ili omoguće odgovarajuće kulturne aktivnosti i olakšice u skladu sa prethodnim stavom.

281. Prvi periodični izvještaj ne sadrži nikakvu informaciju o primjeni ove obaveze. Komitet eksperata nije u mogućnosti da donese zaključak o ovoj obavezi i traži od crnogorskih vlasti da pruže odgovarajuće informacije u svom sljedećem periodičnom izvještaju.

Član 13 – Ekonomski i društveni život

Stav 1

Što se tiče ekonomskih i društvenih aktivnosti, ugovorne stranke preuzimaju obaveze da na teritoriji čitave zemlje:

...

- c) *da se suprotstave praksi koja ima za cilj da obeshrabri upotrebu regionalnih ili manjinskih jezika u vezi sa ekonomskim i društvenim aktivnostima*

282. Prilikom posjete, Komitet eksperata je informisan o nacrtu Zakona protiv diskriminacije i traži od crnogorskih vlasti da pruže informacije o njegovom daljem razvoju i relevantnosti u odnosu na ovu obavezu u sljedećem periodičnom izvještaju.

Poglavlje 3 Zaključci

A. Komitet eksperata izražava zadovoljstvo dobrom i prijateljskom saradnjom uspostavljenom sa crnogorskim vlastima u toku faza monitoringa ovog prvog ciklusa. On međutim napominje da prvi periodični izvještaj sadrži vrlo malo informacija, posebno u odnosu na romski jezik. Osim toga, došlo je do velikog broja promjena od podnošenja izvještaja, uključujući usvajanje novog Ustava i drugih zakonskih tekstova koji su imali su uticaj na pravni položaj regionalnih ili manjinskih jezika u Crnoj Gori. Uz to, Komitet eksperata nije dobio tražene odgovore na svoj upitnik. Sva ova pitanja zajedno su omela Komitet eksperata u prikupljanju informacija i u procesu procjene primjene Povelje u Crnoj Gori.

B. Opšti unutrašnji pravni okvir, uključujući ustavne odredbe kao i Zakon o manjinama, postavljaju dobru osnovu za zaštitu regionalnih ili manjinskih jezika u Crnoj Gori. Međutim, pravne nejasnoće spustavaju dobru primjenu ovih odredbi. U mnogim oblastima pravne garancije nijesu praćene odgovarajućim stepenom implementacije. Takođe je važno ukloniti pravne nejasnoće u odnosu na primjenu Povelje, posebno kada se radi o pitanju teritorija na koje se Povelja primjenjuje.

C. Opštu situaciju sa regionalnim ili manjinskim jezicima u Crnoj Gori karakterišu dobra volja i tolerancija. Institucionalno predstavljanje interesa govornika manjinskog jezika je ojačano nedavnim osnivanjem savjeta manjina. Pored toga, posebno ministarstvo je posvećeno ljudskim i manjinskim pravima. Nedavno je osnovan i Centar za aktivnosti nacionalnih manjina u Crnoj Gori i njemu su namjenjena posebna sredstva. Ovakvu inicijativu treba pozdraviti.

D. Albanski jezik generalno uživa dobru zaštitu i podršku, posebno u područjima gdje su govornici albanskog jezika u većini, naročito u Ulcinju i Tuzima. Crna Gora je izabrala nivo zaštite u skladu sa Poveljom koji je niži od onog koji garantuje unutrašnje zakonodavstvo.

E. Obrazovanje na albanskom jeziku je pruženo u svim obalstima gdje albanski jezik koristi dovoljan broj govornika (u sedam opština) i ni na jedan veći problem ne treba ukazati. Međutim, kvalitet prevoda udžbenika, kriterijumi za imenovanje direktora škola i nedostatak nastavnika koji govore albanski jezik u predškolskom obrazovanju su pitanja kojima se treba baviti. Pored toga, nema obuke na albanskom jeziku za nastavnike trećeg ciklusa osnovne škole ili za srednje škole.

F. Albanski jezik se vrlo retko koristi u sudskim postupcima. Njegova upotreba je rasprostranjenija na nivou lokalnih vlasti, posebno u područjima gdje su govornici albanskog jezika u većini, a na manjem je nivou u drugim opštinama, iako su lokalne vlasti pokazale spremnost za poboljšanja.

G. Elektronski mediji imaju dobru ponudu programa na albanskom jeziku kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou, na javnim i privatnim radio i televizijskim stanicama, iako se čini da neke stanice imaju finansijske probleme. Jedinom albanskom (nedjeljnom) časopisu u Crnoj Gori je takođe potrebna dugoročna pomoć kako bi se osigurao njegov opstanak.

H. Kada se radi o romskom jeziku, realan položaj ovog jezika u Crnoj Gori ne odgovara nivou zaštite koji je Crna Gora ratifikovala u skladu sa Poveljom. Iako su pojedini Romi dobro integrirani u društvo, Romi uglavnom nemaju mogućnost zapošljavanja, rješavanja stambenog pitanja i obrazovanja. Svi ovi faktori čine da je u ovom trenutku teško, ili čak i nemoguće, primjeniti Dio III Povelje na romski jezik. Strategija i Akcioni plan za Rome predstavljaju prve pozitivne korake ka integraciji Roma i podrazumijevaju uključenje nastave romskog jezika u obrazovanje. Potrebno je hitno angažovanje i obuka nastavnika kao i priprema odgovarajućeg nastavnog materijala na romskom jeziku. Kao prvi korak, trebalo bi angažovati romske asistente u većem broju.

I. Romski jezik je u velikoj mjeri nevidljiv u javnom životu, i treba odmah preduzeti mjere kako bi se razvio i koristio pismeni oblik ovog jezika. Romski jezik nije u službenoj upotrebi ni u jednoj opštini u Crnoj Gori. Zbog toga nije ispunjena gotovo ni jedna obaveza u skladu sa članom 10 Povelje.

J. Emitovanje programa na romskom jeziku na javnim radiju i televizijskim stanicama je povećano u posljednje vrijeme, ali emitovani obim ostaje uglavnom ograničen.

Vlada Crne Gore se poziva da da komentar na sadržaj ovog izvještaja u skladu sa članom 16.3 Povelje. Primljeni komentari su dati u prilogu II.

Na osnovu ovog izvještaja i njegovih rezultata, Komitet eksperata je dostavio svoje predloge Komitetu ministara radi preporuka koje će se uputiti Crnoj Gori. Komitet je istovrijemeno naglasio potrebu da organi Crne Gore uzmu u obzir, pored ovih opštih preporuka, detaljnija zapažanja koja su sadržana u tekstu izvještaja.

Na svom 1075. sastanku, održanom 20. januara 2010. godine, Komitet ministara je usvojio Preporuku upućenu Crnoj Gori, koja je obrazložena u dijelu B ovog dokumenta.

Prilog 1: Instrument ratifikacije

Crna Gora:

Deklaracija sadržana u instrumentu ratifikacije, deponovana od strane državne zajednice Srbije i Crne Gore 15 februara 2006. godine - original na engleskom jeziku - i ažurirana pismom Ministarstva spoljnih poslova Crne Gore, od 13. oktobra 2006. godine, koje je zavedeno u Generalnom sekretarijatu 19. oktobra 2006. godine – original na engleskom.

U skladu sa članom 2, stav 2, Povelje, Crna Gora prihvata da se sljedeće odredbe primjenjuju u Republici Crnoj Gori za albanski i romski jezik:

Član 8, stav 1a (iii), a (iv), b (ii), b (iv), c (iii), c (iv), d (iv), e(ii), f (iii), g, h;
Član 9, stav 1a (ii), a (iii), a (iv) b (ii), b (iii), c (ii), c (iii), d, stav 2 a, b, c, stav 3;
Član 10, stav 1 a (iii), a (iv), a (v), c, stav 2 b, d, g, stav 3 a, stav 4 a, c, stav 5;
Član 11, stav 1 a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i), stav 2, stav 3;
Član 12, stav 1 a, b, c, f, stav 2;
Član 13, stav 1c.

[Napomjena Sekretarijata: Komitet ministara Savjeta Evrope je odlučio na svom 967. sastanaku da će se Republika Crna Gora smatrati kao ugovorna strana ovog sporazuma sa dejstvom od 6. juna 2006. godine.]

Pokriveni period: 6/6 2006. godine

Prethodna izjava odnosi se na Član(ove): 1

Rezerva sadržana u instrumentu ratifikacije, deponovana od strane državne zajednice Srbije i Crne Gore 15. februara 2006. godine – original na engleskom jeziku.

U vezi sa članom 1. b Povelje, Srbija i Crna Gora izjavljuju da se izraz «teritorija na kojoj se koristi regionalni ili manjinski jezik» odnosi na područje gdje su regionalni ili manjinski jezici u službenoj upotrebi u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.

[Napomjena Sekretarijata: Komitet ministara Savjeta Evrope je odlučio na svom 967. sastanku da će se Republika Crna Gora smatrati kao ugovorna strana ovog sporazuma sa dejstvom od 6. juna 2006. godine.]

Pokriveni period: 6/6/2006 –

Prethodna izjava odnosi se na Član(ove): 2

Prilog 2: Komentari vlasti Crne Gore

(available in English only)

**COMMENTS OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
MONTENEGRO ON THE REPORT OF THE COMMITTEE OF EXPERTS OF THE
EUROPEAN CHARTER FOR REGIONAL
OR MINORITY LANGUAGES**

Recognizing the need for total inclusion of minority population into Montenegrin mainstream education, and also finding Report of the Committee of Experts regarding this issue very important for our further efforts in the said field, the Ministry of Education and Science of Montenegro finds appropriate to make some comments thereof.

The comments are the following:

- Montenegrin Law on Vocational Education provides two, three or four years of a vocational school whereas paragraph 73 of the Report provides for:
 - Lower vocational education (two years of duration),
 - Secondary vocational education (in duration of three or four years), and
 - Post-secondary vocational education (in duration of two years, as a continuation of secondary vocational education).

Our Law on Vocational Education does not fully correspond with your Report.

- As for paragraph 75, we are informing you that Law on General Education doesn't provide obligation for teachers, parents and schools, in sense that, to freely design 20 % of the curriculum. According to the mentioned law, this opportunity is given as optional.
- As for paragraph 78 of Report which states that there are eight Albanian medium pre-school groups in Montenegro, we are informing you that there are seven pre-school groups in Ulcinj with 193 children enrolled, and one in municipality of Tuzi with 33 children enrolled.
- As for paragraph 79, our Programme of preschool education hasn't been officially translated in Albanian language.

In Montenegro, in all kindergartens where is a demand of preschool education in Albanian, there are preschool teachers who are Albanians and who have graduated at Faculty of Philosophy in Nikšić, in Department of Preshool Education.

- As for paragraph 83, Institute for Textbooks and Teaching Aids, as relevant institution, has never got written complains of translation of certain textbooks in Albanian language.
Mostly, authors, translators and reviewers of textbooks are the experts in these fields and some of them work in Albania as teachers of Albanian language.

- As for paragraph 81, we are informing you that there are six primary schools with Albanian as a teaching language in Montenegro: three in Podgorica, one in Bar, one in Rožaje and one in Ulcinj.

There are also six primary schools where the teaching is provided bilingual (Montenegrin and Albanian): one in Podgorica, two in Plav, and three in Ulcinj.

- As for paragraph 90, we are informing you that there are three vocational schools (mixed secondary schools) in municipalities of: Tuzi, Plav and Ulcinj, where the teaching is provided bilingual (Montenegrin and Albanian). Also, there is one private gymnasium „Drita“ in Ulcinj, where the teaching is provided only in Albanian.
- As for paragraph 93, the National Programme of Functional Literacy, provides for the possibility of using Albanian language while teaching, with the obligation of learning the language in the official use (to a lesser extent than it is the case with Albanian language).
The same possibility is given in respect to adult education.
The Programme has not been implemented so far, since there has been no request thereof.
- Regarding paragraphs 189 and 190, we are informing you that according to our inclusion-oriented policy, the pupils belonging to minority population have been fully integrated in Montenegrin mainstream education.

As you know, Montenegro has adopted an Action Plan and Strategy targeting social integration of the Roma minority in Montenegro. Montenegro overcomes some obstacles from previous period in which students mostly have been “categorized” and sent into the separate classes or separate schools. Now, Roma students are integrated into the regular system and in mainstream education, with except of school unit Vrela Ribnička in Podgorica.

For example, in cooperation with the Red Cross Montenegro we have developed a project called “Dispersion of Roma students into the urban schools”. The Ministry of Education and Science has decided to take more strategic approach and bring Roma children out of their settlements putting them together with other children into different urban primary schools. We provide teachers’ trainings, free books and textbooks, free transportation, meals etc. for these students.

Also, in municipalities such as: Podgorica, Cetinje, Tivat, Berane, Bijelo Polje, Nikšić and Bar where majority of Roma population lives, there have been developed local action plans for the implementation of the Strategy, thus making inclusion of Roma children priority.

- Another thing that we want to mention is a discrepancy regarding the name of the Bureau for Education Services.

Namely, throughout the Report you referred to this Bureau calling it Education Agency, so please be kind to change this in the wording of your final Report.

B. Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope o primjeni Povelje od strane Crne Gore

SAVJET EVROPE KOMITET MINISTARA

Preporuka RecChL(2010)1 Komiteta ministara O primjeni Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima od strane Crne Gore

(Koji je Komitet ministara usvojio 20. januara 2010. godine na 1075. sastanku zamjenika ministara)

Komitet ministara,

U skladu sa članom 16 Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima,

U vezi sa izjavom koju je Crna Gora dala 15. februara 2006. godine i koja je ažurirana 13. oktobra 2006. godine;

Uzimajući u obzir ocjenu koju je o Povelji dao Komitet eksperata u vezi sa primjenom Povelje od strane Crne Gore;

Imajući na umu da se ova ocjena zasniva na informacijama koje je Crna Gora dostavila u svom inicijalnom periodičnom izvještaju, dopunskim informacijama koje su dostavili organi Crne Gore, informacijama koje su dostavila tijela i udruženja osnovana u Crnoj Gori prema zakonu i informacijama koje je Komitet eksperata prikupio u toku njegove posjete na licu mjesta;

Uzimajući u obzir komentare koje su vlasti Crne Gore dale na sadržaj izvještaja Komiteta Eksperata;

Preporučuje da vlasti Crne Gore uzmu u obzir sve napomjene Komiteta eksperata, i kao pitanja prioriteta da:

1. preciziraju teritorije na kojima su albanski i romski jezik u službenoj upotrebi i na koje je Dio III Povelje primjenljiv;
1. preduzmu potrebne mjere, u saradnji sa govornicima, kako bi se podstakli kodifikacija i razvoj pismene forme romskog jezika;
2. uvedu nastavu romskog jezika na nivou predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja;
3. Ojačaju obuku nastavnika na albanskom jeziku, posebno za niži i viši nivo srednjeg obrazovanja (treći ciklus osnovne škole i srednja škola).